

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická Fakulta
Katedra Historie

**VZNIK A PROVOZ POUTNÍHO MÍSTA LUŽE-KOŠUMBERK
- 17. A 18. STOLETÍ**

Bakalářská diplomová práce

Autor práce: Hana Ošřádalová

Vedoucí práce: Mgr. Jana Oppeltová, Ph.D.

Mezice 2010

Čestné prohlášení

Tímto čestně prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou diplomovou práci vypracovala zcela samostatně a veškeré materiály použité k jejímu napsání uvádím v seznamu použitých pramenů a literatury.

Dne 13. srpna 2010

Poděkování

Na tomto místě chci poděkovat vedoucí bakalářské diplomové práce Mgr. Janě Oppeltové, Ph.D. za odborné vedení práce a podporu při jejím vytváření.

Za odbornou pomoc, ochotu a vstřícnost patří mé poděkování P. Františku Benešovi, administrátorovi farnosti Litomyšl, paní Stanislavě Novákové, vedoucí pracoviště oddělení Státního oblastního archivu v Třeboni v Jindřichově Hradci, a pracovnícím Oddělení fondů samosprávy a státní správy do roku 1848 a církevních institucí v Národním archivu v Praze.

Obsah

Obsah	4
Úvod	5
1. Prameny a literatura	8
1. 1. Státní okresní archiv Chrudim	8
1. 2. Státní oblastní archiv v Třeboni, pobočka Jindřichův Hradec	9
1. 3. Státní oblastní archiv v Zámrsku	9
1. 4. Národní archiv v Praze	10
1. 5. Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli	10
1. 6. Literatura	11
2. Marie Maxmiliána Eva Terezie ze Žďáru	13
2. 1. Podněty k zakladatelské činnosti	14
3. Vznik poutního místa	17
3. 1. Kaple Panny Marie	17
3. 2. Rezidence	19
3. 3. Závěť hraběnky Hýzrlové	20
4. Poutní kostel Panny Marie Pomocnice křesťanů	23
5. Provoz poutního místa	28
5. 1. Jezuité z Kutné Hory 1670-1678	29
5. 2. Jezuité z Hradce Králové 1678-1690	31
5. 3. Barokní poutnictví na Chlumku	33
5. 4. Ostatní činnosti jezuitů na Chlumku	35
5. 5. Hereze Ondřeje Zicha	38
6. Zázraky spojené s poutním místem na Chlumku u Luže	40
7. Přijetí jezuitů na košumberském panství	42
Závěr	44
Anotace	46
Seznam pramenů a literatury	47
Resumé	51
Přílohy	52

Úvod

Doba sedmnáctého až poloviny osmnáctého století koresponduje v českých zemích s vlivem baroka a také s obdobím opětovného navracení se ke katolické víře v rámci protireformačního úsilí. Ačkoliv byla pobělohorská rekatolizace nařízena a vedena habsburským panovníkem stojícím v čele státu a podíleli se na ní příslušníci různých řeholních řádů, stali se jejím hlavním symbolem pro poddané obyvatelstvo Čech a Moravy členové nově příchozího řádu Tovaryšstva Ježíšova.

Nový církevní řád nesoucí název Tovaryšstvo Ježíšovo vznikl v roce 1539 na popud jeho pozdějšího prvního generála, svatého Ignáce z Loyoly; definitivně však až po schválení papežskou bulou „*Regimini militantis Ecclesiae, tj. Řízení bojující církve z 27. září 1540*“¹.

Členové Tovaryšstva Ježíšova, či lidově jezuité², měli šířit katolické učení v zemích pohanských a obracet zpět na pravou víru obyvatele zemí, v nichž se rozmáhala reformace. Jednalo se o uzavřené, přísně hierarchizované společenství podléhající přímo papeži, jež bylo řízeno pevně danými regulemi řádu.

Do českých zemí, konkrétně právě do hlavního města Čech uvedl jezuitu český král Ferdinand I. 18. dubna 1556, protože usiloval o posílení zdejší katolické církve a protože již bylo působení členů Tovaryšstva úspěšné ve Vídni, kde se na jeho pozvání usadili o pět let dříve. Jednalo se o dvanáct mužů vedených Ursmarem Goissonem z Lutychu³, kteří přišli do kláštera u svatého Klimenta, „*od dominikánů k tomu účelu postoupeném*“⁴, a začali velice záhy vyvíjet horečnou činnost ke splnění svého úkolu.

1 Čornejová, I.: Tovaryšstvo Ježíšovo, Praha 1995, s. 19

2 Oliva, V.: Tovaryšstvo Ježíšovo, Brno 1910, s. 12

3 Čornejová, I.: Tovaryšstvo Ježíšovo, Praha 1995, s. 27

4 Bílek, T. V.: Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených, Praha 1893, s. 3

Podle průzkumu emisara Petra Canisia, který před jejich příchodem v českých zemích zjišťoval, jak vhodné zde panují podmínky pro uvedení členů řádu, nastala doba velmi vhodná, protože převládající reformní náboženská hnutí byla rozdrobená do mnoha různých směrů a panovaly mezi nimi výrazné neshody.⁵

První jezuitská kolej byla tedy založena dvanácti muži roku 1556 v Praze a další za ní velice záhy následovaly. „Roku 1633 čítala provincie česká čtrnáct kolejí a šest residencí, v nichž se zdržovalo celkem 547 členů“⁶ řádu, a o dalších dvacet let později stoupl počet kolejí na dvacet tři s 628 členy. Tento masivní nárůst sídel Tovaryšstva Ježíšova v Čechách se však po roce 1700 začal výrazně zklidňovat a roku 1773, kdy bylo císařem Josefem II. přijato zrušení řádu, zcela ustal.

Nedlouho po příchodu nových kněží do Prahy v roce 1556 následovala pozvání jezuitských otců na jednotlivá panství, kde byly zakládány misie, rezidence nebo přímo kolejní domy jako opěrné body, z nichž se postupně úspěšně šířila katolická věrouka opět mezi prostý lid. Krátké přerušení činnosti společenství za třicetileté války neznamenal nic víc než jen pouhé chvilkové zpomalení cílevědomého snažení.

Tak byli v druhé polovině sedmnáctého století přizváni jezuité k působení také na košumberské panství hraběnky Marie Maxmiliány Evy Terezie Hýzrlové, vdovy po Jindřichu Vilému Slavatovi. Hraběnka se za svůj život musela vyrovnávat se smrtí dvou manželů a byla postupně nucena pochovat i všechny své děti. Byly to nejspíše právě ony těžkosti vlastního osudu, které přiměly Marii Maxmiliánu k velkému příklonu k víře, podpoře činnosti jezuitů na svém panství a také k založení významného poutního místa přímo naproti svého hradu Košumberku na vrchu Chlumek u Luže.

Zde hraběnka nejprve podpořila vybudování mariánské kaple, kam byl uložen obraz Panny Marie Pomocné, takzvané Pasovské, který získala jako dar od svého bratra Františka Eusebia Žďárského ze Žďáru. Později pak byla kaple stržena, aby na jejím místě vznikl dodnes zachovalý poutní chrám Panny Marie Pomocnice křesťanů, jenž náleží k vzácným církevním památkám ve východních Čechách.

Díky četným písemným pramenům pocházejícím převážně z košumberského hradu a jezuitské rezidence, jež se do dnešních časů dochovaly, můžeme dnes znovu

5 Čornejová, I.: Tovaryšstvo Ježíšovo, Praha 1995, s. 34

6 Bílek, T. V.: Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených, Praha 1893, s. 4

objevit, kdo se na vzniku nové sakrální stavební památky podílel, jaká byla motivace k jejímu založení, jaký byl její vliv na obyvatele blízkého okolí a také kolik různých pracovních povinností museli být schopni zastat ti, kteří se na jejím provozu podíleli, i jaké konflikty mohla tato činnost vyvolávat.

Výše nastíněné téma pro mne představuje možnost lépe poznat historii zmíněného poutního místa a prostudovat si materiály spojené s jeho existencí. Široká pramenná základna, dochovaná ke zvolenému tématu, mi umožnila rozvíjet své znalosti latinského jazyka, čtení německého a českého kuretního písma. Dále si tímto způsobem mohu rozšířit své vzdělání v oblasti českých církevních dějin a barokního umění, které pro mne představuje velice specifické kulturní období v evropské historii.

Práce je jako tématický celek symbolicky rozdělena do dvou větších oddílů, přičemž první z nich pojednává o zajímavém vzniku poutního chrámu na Chlumku u Luže a druhá se věnuje problematice provozu tohoto poutního místa na konci sedmnáctého a v první polovině osmnáctého století.

1. Prameny a literatura

Prameny, z nichž jsem v této bakalářské práci čerpala jsou v současné době umístěny v několika archivech ve východních Čechách a v Národním archivu v Praze. K většině fondů jsou dnes zpracovány alespoň základní inventární pomůcky, takže se v nich dá vcelku přehledně orientovat, alespoň pokud se tématického zaměření týče, a jsou pro badatelské účely převážně bez omezení přístupné. Jediným omezením, s nímž jsem se při shromažďování podkladů k práci setkala, byl potřebný souhlas s prostudováním fondu Vikariátní úřad Litomyšl ve Státním okresním archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli od administrátora farnosti zmíněného města.

Všechny materiály, které jsem při svém bádání využila jsou velmi dobře zachované, až na občasné blednutí inkoustu na některých stranách. Vzhledem k časovému rozmezí sedmnáctého a osmnáctého století, v nichž tyto písemnosti vznikly, byly často zaznamenány v latinském a německém jazyce; němčina navíc kurrentním písmem. Latina odpovídá převážně jezuitským dokumentům, německý jazyk pak úředním listinám a smlouvám hraběnky Hýzrlové. Některé listiny z doby první poloviny sedmnáctého století, stejně jako písemný kontakt s poddanými, jsou však psány jazykem českým.

1. 1. Státní okresní archiv Chrudim

Prameny z fondu Archiv města Luže se týkají v převážné většině století devatenáctého a dvacátého. Jedná se hlavně o korespondenci a úřední dopisy, dále o výkazy a poznámky z oprav na kostele na Chlumku v těchto stoletích prováděných, oběžníky, vyhlášky, účty a nařízení, oznámení o propuštění z poddanství a soupisy

správních výdajů, dávek farářů, či počtů poddaných podle vyznání.

V kartonu patnáct je však pod inventárním číslem 926 uložen asi z poloviny devatenáctého století pocházející výpis z pamětní knihy košumberské pojednávající o chrámu Páně na Chlumku. V tomto dvanáctistránkovém extraktu je zaznamenáno mnoho cenných poznámek k historii sledovaného poutního místa a také k životu hraběnky Hýzrlové, proto z něj ve své práci budu dosti často citovat.

1. 2. Státní oblastní archiv v Třeboni, pobočka Jindřichův Hradec

Zde se ve fondu Rodinný archiv Slavatů z Chlumu a Košumberka nachází materiál k dějinám tohoto šlechtického rodu a také k politickým dějinám českého státu ponejvíce v sedmnáctém století; malé přesahy se týkají též dvou předcházejících staletí a věku osmnáctého. Jedná se však převážně o hospodářské záznamy týkající se provozu a prodeje košumberského statku. K problematice mé baklářské práce jsem zde našla pouze krátké potvrzení o prodeji statku v roce 1623 hraběti Vilému Slavatovi a několik poznámek k průběhu tohoto obchodu.

1. 3. Státní oblastní archiv v Zámrsku

V oblastním archivu byl vytvořen jednotný fond pro tři statky, a to Rychmburk, Chroustovice a Košumberk. Uloženy zde jsou registratury, cechovní listiny, urbáře, opisy berních rul, pozemkové knihy a jiné materiály, ne vždy jsou však zachovány pro všechny tři jmenované statky.

K historii košumberské residence a působení jezuitů na zdejším panství se vztahují listiny hraběnky Hýzrlové z druhé poloviny sedmnáctého století a jeden kostelní inventář, stejně jako výtah z pamětí residence ze století osmnáctého. Z dochovaných listin – originálů nebo opisů - pracovala jsem nejvíce s žádostmi o uznání fundací a povolení stavební činnosti, projektem pro založení residence⁷ a hlavně se závěťmi Marie Maxmiliány z let 1684 a 1690 společně s dodatky k nim v obou letech přiloženými.

⁷ Jedná se o nedatovanou listinu sepsanou na žádost hraběnky Hýzrlové, v níž vyjmenovává jednotlivé důvody, které ji ke stavbě vedly, stanovuje podmínky správy nové rezidence a uděluje v ní v budoucnu usazeným jezuitským kněžím část ze svých statků.

1. 4. Národní archiv v Praze

V poměrně obsáhlém fondu Jesuitika je uchováváno velké množství latinské korespondence, spolu se smlouvami a soupisy důchodů i majetků jednotlivých far spadajících pod kontrolu košumberských jezuitů. Konkrétně jsem tu například nahlédla do dalších exemplářů smlouvy o stavbě residence z roku 1678.

Košumberského panství se také týká množství listin, smluv, stížností a soupisů majetku, či příjmů a výdajů. Zde nalezené listiny a smlouvy vztahující se ke konci sedmnáctého století mi pomohly doplnit informace získané z archivu v Zámrsku a společně s nimi se tak staly hlavními podklady pro první část mé bakalářské práce. K nim jsem ještě navíc v úvodní kapitole připojila prodejní smlouvy Slavatů z první poloviny sedmnáctého století pro vykreslení dobové situace na košumberském panství a správní pozice hraběnky Hýzrlové.

Dalším fondem vztahujícím se k tématu mé bakalářské práce, který jsem však nakonec necitovala, je fond Archiv pražského arcibiskupství (APA) a jeho samostatná část Kniha farních důchodů, jenž obsahuje materiály z doby šestnáctého až dvacátého století; pro Českou provincii jezuitského řádu však pouze do roku 1773, kdy byl řád zrušen. Obsahuje nepočtené množství latinských částí jezuitské korespondence, především dopisy superiora rezidence na Košumberku nadřízeným do Prahy nebo Králova Hradce. Další oblasti jeho obsahu lze rozdělit tématicky na záležitosti církevní, politické, finanční, soudní, školské a tak podobně.

1. 5. Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli

Prameny k historii jezuitské misie a posléze residence na Košumberku jsou zde uloženy do dvou objemných kartonů s čísly šestnáct a sedmnáct. Existuje k nim jen stručný popis obsahu a písemnosti v nich uložené nejsou žádným způsobem uspořádané.

V kartonu šestnáct se nachází tak jako v pražských materiálech poměrně velké množství jezuitské korespondence v latině i němčině, dále například listiny, inventáře, účty, finanční soupisy a výtahy ze zemských desek; mimo to se tu také poměrně vzácně zachoval svazek zápisků duchovních cvičení - exercicií z let 1677 až 1690. Ve své práci

jsem použila informace získané z nepodepsaného a nedokončeného zápisu o průběhu a okolnostech stavby kaple na Chlumku v letech 1667 až 1669.

Nejvíce jsem však čerpala z pramenů uložených v kartonu sedmnáct, ve kterém je uchována téměř kompletní sbírka ročních zpráv⁸ druhé poloviny sedmnáctého a první poloviny osmnáctého století. Jsou zde zápisy činností jezuitů vedené v jednotlivých letech, a to jak otců příchozích z Kutné Hory, tak členů řádu vyslaných z Hradce Králové, kam byla správa Košumberku po zřízení rezidence v roce 1678 převedena. Především díky těmto zprávám jsem se mohla pokusit prezentovat, jakým způsobem byl provoz poutního místa na Chlumku veden.

Významnou měrou jsem také pracovala se zde uchovanými dopisy, pocházejícími hlavně od stavitele Pavla Ignáce Bayera, řezbáře Jiřího Pacáka, a se soupisy výdajů na stavbu kostela Panny Marie. Dále jsem použila informace obsažené ve smlouvě Marie Maxmiliány se stavitelem Bernardem Minellim, ve smlouvě superiora rezidence A. Hada se zmíněným P. I. Bayerem a v několika jiných dopisech týkajících se stavby kostela. Kromě toho jsou zde zachovány několikero artikule pro představitelů cechů ve městě Luži.

1. 6. Literatura

V literatuře jsem nejvíce čerpala z tématicky úzce zaměřených článků nebo knih vztahujících se přímo k dějinám košumberského panství jako byla například kniha **V. V. Jeníčka** *Poslední Slavatovna Košumberská*, nebo články **V. Naňkové** a **M. Skřivánka**, jehož práce se věnovala vzniku a provozu košumberské residence.

Při objasňování obecnějších pojmů použitých v mé práci jsem pracovala především s knihou **Ivany Čornejové** *Tovaryšstvo Ježíšovo*, jež mi velice pomohla při chápání myšlení a způsobů práce členů tohoto řádu. Dále jsem použila články **J. Royta** pojednávající o době barokní a o lidových poutích v českých zemích i jmenovitě o nejvýznamnějších poutních místech. Mimoto mi byly velkou inspirací také knihy **V. Olivy** *Z minulosti Chlumku u Luže* a *Tovaryšstvo Ježíšovo*, v nichž se autor detailně zabývá historií chlumeckého kostela a jezuitského řádu. Ovšem je nutné zdůraznit, že v některých ohledech je jeho prezentace řádu Societas Jesu velmi subjektivně zbarvena ve prospěch Tovaryšstva.

⁸ Jinak také zvané *Litterae annuae*.

Ze starších prací je pak výborné ještě i dílo od **T. V. Bílka** Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů ... z roku 1893, kde je velmi přehledný výčet veškerého majetku spadajícího do vlastnictví české jezuitské provincie a samozřejmě také menší kapitola přímo o košumberské rezidenci.

Kromě zmíněných prací bych navíc chtěla upozornit na knihu **H. Petriho** a **W. Beinerta** Učení o Marii⁹, z níž jsem čerpala ze dvou článků a ve které je důkladně zachycena historie, vývoj a projevy mariánské úcty hlavně ve střední Evropě.

K určení přesného data některých pramenů mi pak pomohla Rukověť chronologie křesťanské, zvláště české od **J. Emlera**.

9 Konkrétně se jedná o český překlad německého originálu Handbuch der Marienkunde z roku 1984.

2. Marie Maxmiliána Eva Terezie ze Žďáru

Kostel Panny Marie Pomocnice křesťanů se nachází na vrchu zvaném Chlumek u obce Luže ve východních Čechách a symbolizuje dodnes významné mariánské poutní místo. Jeho stavba byla zahájena na konci 17. století v době silného rekatolizačního úsilí a také v době působení nového umělecko-kulturního směru, jenž se nazývá baroko. Zakladatelkou chrámu byla hraběnka Marie Maxmiliána Eva Terezie ze Žďáru provdaná Slavatová, později Hýzrllová.

Právě v důsledku svého prvního manželství stala se hraběnka majitelkou celého panství Košumberského, které sestávalo z hradu *Košumberk s poplužním dvorem, města Luže a vsí Voletice, Zdislav, Lozice s dvorem poplužním, Jenšovice, Mirotín, Popovice, Mentoury, Bělá, Srbce, Martinice, Pušice, Sedlec a Hluboká ... spolu s dalším příslušenstvím*¹⁰. Prvním manželem Marie Maxmiliány byl totiž v letech 1652-1654 Jindřich Vilém Slavata pocházející ze starého českého šlechtického rodu Slavatů z Chlumu a Košumberka.

Jindřich Vilém koupil Košumberk v roce 1635 od svého strýce Viléma hraběte Slavaty, nejvyššího kancléře v království Českém, jak dokazuje dochovaná kupní smlouva¹¹. Ten vykoupil rodové panství v roce 1623 poté, co bylo konfiskováno předchozímu majiteli a otci Jindřicha Viléma Diviši Lacemboku Slavatovi z Chlumu a Košumberka za účast v povstání českých stavů v letech 1618-1620. Panství bylo roku 1623 zhodnoceno na *62.659 kop 17 grošů, jeden peníz vše míšeňských*¹².

Na konci čtvrté strany smlouvy ze zmíněného roku 1623 nachází se krátká poznámka o osiřelém synovci Viléma Slavaty, který má v tu dobu mít sedmnáct let. Je

10 Jeníček, V. V.: Košumberská kronika II, Košumberk 1924, s. 40

11 Národní archiv Praha, fond Jesuitika, sign. XXX/2/2 Košumberk-residence, Prodejní smlouva Slavatů 1635, s. 2

12 Národní archiv Praha, fond Jesuitika, sign. XXX/2/2 Košumberk-residence, Prodejní smlouva Slavatů 1623, s. 3-4

velmi pravděpodobné, že se jedná právě o Jindřicha Viléma, jehož otec byl tehdy již po smrti, což vede k závěru, že měl Jindřich Vilém v době svého sňatku s Marií Maxmiliánou 46 let.

Po dlouhou dobu existovala ustálená tradice o věku obou manželů při vstupu do společného svazku – Marii Maxmiliáně mělo dle ní být 15 a Jindřichu Vilémovi 50 let.¹³ V roce 1940 byla vydána kniha V. V. Jeníčka, v níž přesvědčivě prokázal díky matričnímu záznamu o hraběncině úmrtí její věk v roce 1652 na 18 let.¹⁴ Hraběncinu manželovi dle Jeníčkovy výzkumu pak mělo být teprve 42 let. Podklady, kterými své tvrzení podepřel, však nejsou v tomto případě tak jednoznačné.

Nejdená se o jediný tradovaný příběh ve spojení se zakladatelkou, hraběnkou Marií Maxmiliánou. Roku 1656, dva roky po smrti svého prvního manžela, uzavřela hraběnka druhý sňatek, tentokrát s Kryštofem Františkem Hýzrlem z Chodů, jenž zastával funkci císařského komořího a dozorce nad těžbou stříbra. Toto manželství podle všeho nebylo příliš harmonické¹⁵ – údajně kvůli velkému rozdílu v povahách obou manželů¹⁶ a kvůli přílišnému utrácení ze strany hraběncina muže¹⁷.

Mimo to se dochovalo tvrzení o pokusu hraběnku zavraždit. František Hýzrle jí měl poslat z Vídně, kde se zdržoval většinu svého času, slonovinovou krabičku naplněnou jakýmsi neznámým léčivým práškem, který měla hraběnka užívat. Přitom však došlo k prudkému zhoršení jejího zdravotního stavu.¹⁸ Partnera hraběnka ovšem přežila, neboť K. F. Hýzrle zemřel roku 1666, kdežto Marie Maxmiliána ještě stačila zahájit stavbu poutního kostela na Chlumku v roce 1690.

Když v roce 1657 zemřela její jediná dcera z prvního manželství Johana Barbora Alžběta v Praze na mor¹⁹, stala se Marie Maxmiliána, jak již bylo výše řečeno, jedinou majitelkou panství Košumberk.

2. 1. Podněty k zakladatelské činnosti

Hraběnka byla dcerou Floriána Jetřicha Žďárského ze Žďáru, který byl pevně

13 Státní okresní archiv Chrudim, fond Archiv města Luže, inv. č. 926, kart. 15, Popis chrámu Páně na Chlumku, s. 1

14 Jeníček, V. V.: Poslední Slavatovna Košumberská (1633-1690), Praha 1940, s. 8

15 Košnář, J.: Poutnická místa a památné svatyně v Čechách, Praha 1906, s. 275

16 Jeníček, V. V.: Poslední Slavatovna Košumberská (1633-1690), Praha 1940, s. 49

17 Adámek, K. V.: Luže, Košumberk a Chloumek v XVII. a XVIII. věku, In: Památky archeologické a místopisné, Praha 1901, s. 500

18 Státní okresní archiv Chrudim, fond Archiv města Luže, inv. č. 926, kart. 15, Popis chrámu Páně na Chlumku, s. 6

19 Jeníček, V. V.: Poslední Slavatovna Košumberská (1633-1690), Praha 1940, s. 55

věřícím katolickým křesťanem²⁰, díky čemuž byla prokatolicky vychována také Marie Maxmiliána. Byla vzdělána přímo ve Vídni, kde na ni dohlížel již zmiňovaný hrabě Vilém Slavata, který ji později seznámil s jejím prvním manželem.

Proto také nepřekvapí, že již někdy ke konci druhého manželství²¹ měla hraběnka vlastního zpovědníka pocházejícího z řádu Tovaryšstva Ježíšova. Jednalo se o P. Jiřího Harmana pocházejícího z Rakouska, kam byl také posléze zpět odvolán. Roku 1669 si tedy Marie Maxmiliána vyžádala zpovědníka nového, který tentokrát nedorazil sám. S P. Mikulášem Kozlem přicestoval také P. Jan Křižulka²², čímž byl položen základ širšímu jezuitskému působení na Košumberku a na hraběnku samotnou zvláště.

Druhým výrazným podnětem pro zakladatelskou činnost Marie Maxmiliány bylo zajisté získání milostného obrazu Panny Marie Pasovské od jejího bratra Františka Eusebia Žďárského ze Žďáru, který dal podle všeho malovat její otec, již zmíněný Florián Jetřich.²³ „*Uctívaným obrazem byla Panna Marie Pomocná, tzv. Pasovská. O tomto obrazu uváděla sama zakladatelka, že se jedná o kopii originálu L. Cranacha z Innsbrucku, kterou údajně namaloval tentýž malíř, který pořídil i kopii uctívaného obrazu v Pasově.*“²⁴

Počátky všeobecné úcty k obrazům svatých sahají až do pátého století našeho letopočtu, kdy se vyvíjí poutě k místům, které nejsou spojeny přímo s ostatky svatých. Místo chybějících relikvií právě v pátém století vznikají zobrazení významných světců, která představují spojovací článek mezi věřícím a objektem jeho víry. Vznikají tak předpoklady pro vývoj pouti s kultovním obrazem a pro vývoj mariánské pouti.²⁵

Období konce sedmnáctého století je v českých zemích charakterizováno silně se rozvíjející zbožností jak vyšších společenských vrstev, tak lidu jako celku. Velký vliv na šíření katolické náboženské úcty měl jiný, nový způsob myšlení a odlišné vnímání okolního světa, jež bylo obsaženo v barokním směru. Baroko mělo největší podíl na společenském vývoji v Evropě mezi polovinou sedmnáctého a osmnáctého století a „*vyznačovalo se vysokou mírou náboženské exaltovanosti spojenou s ... ohromujícími*

20 Jeníček, V.V.: *Poslední Slavatovna Košumberská (1633-1690)*, Praha 1940, s. 34

21 Oliva, V. se ve své knize *Z minulosti Chlumku u Luže* na s. 36 zmiňuje o zpovědníkovi hraběnky za druhého manželství, avšak v knize *Tovaryšstvo Ježíšovo* na s. 364 již tvrdí, že onen zpovědník přišel až po smrti manžela.

22 Oliva, V.: *Z minulosti Chlumku u Luže*, Praha 1907, s. 36

23 Státní okresní archiv Chrudim, fond Archiv města Luže, inv. č. 926, kart. 15, Popis chrámu Páně na Chlumku, s. 1

24 Naňková, V.: *Poutní kostel Panny Marie na Chlumku v Luži*, Farnost Luže 2009 (cit. 13. 7. 2010). Dostupné na WWW: <http://www.chlumek.net/JChlumek>

25 Courth, F.: *Mariánské pouti*, In: Petri, H.-Beinert, W.: *Učení o Marii*, Olomouc 1996, s. 495

slavnostmi, vizionářstvím, ...“ .²⁶

Ono zprostředkování kontaktu mezi věřícími a Bohem měly zastávat právě sakrální stavby, kde se umísťovaly předměty posvátné úcty. „*Barok ... neváhá vstoupit se svými kaplemi a chrámy vzhůru na návrší a hory. ..., zde ochotněji přijímá úkoly, jež mu barokní člověk chce svěřit: pozvedá pozemšťana k nebesům a nebesa sklání k zemi.*“²⁷

V duchu dobového cítění jednala tedy také hraběnka Marie Maxmiliána, když se záhy po získání obrazu Panny Marie, konkrétně roku 1667, rozhodla nařídít stavbu kaple na vrchu Chlumek u Luže, kde mohl být obraz umístěn a zpřístupněn tak lidovým vrstvám. Do té doby totiž obraz visel nad oltářem v hraběncině soukromé kapli na hradě Košumberku.²⁸ Avšak první zmínka o plánování stavby se objevila již v roce 1664 a to v souvislosti s žádostí o povolení k zahájení stavební činnosti, kterou podal sám hraběncin druhý manžel K. F. Hýzrle.²⁹ K budování vlastních základů pro kapli bylo nicméně přikročeno až o tři roky později.

26 Válka, J.: Problém baroka jako kulturní a historické epochy, In: O barokní kultuře, Brno 1968, s. 15

27 Kalista, Z.: Tvář baroka, 2. vyd., Praha 2005, s. 43

28 Košnář, J.: Poutnická místa a památné svatyně v Čechách, Praha 1906, s. 276

29 Naňková, V.: Poutní kostel Panny Marie na Chlumku v Luži, Farnost Luže 2009 (cit. 13. 7. 2010).

Dostupné na WWW: <http://www.chlumek.net/JChlumek>

3. Vznik poutního místa

3. 1. Kaple Panny Marie

Roku 1667 došlo tedy k zahájení pracovní činnosti na stavbě nové kaple, jež měla být zasvěcena Panně Marii. Z dobového záznamu se dovidáme, že dne 14. srpna „... a z vlastního měšce nákladem její hraběcí milosti ... začato dílo na kapli a kostelíčku při ní na kopci (slove Chlomek) nad městem Luže ležící, pod titulem Narození Blahoslavené Panny Marie“.³⁰

Nabízí se otázka, proč byl pro stavbu budoucího poutního místa vybrán právě vrch Chlumecký u Luže. Jelikož samotná existence svatyně ještě nemůže být dostatečným důvodem pro to, aby se vybrané místo stalo centrem poutníků, je nutné, aby se jednalo o lokalitu zvláštní, k níž se pojí vyprávění o zázracích.

V případě Chlumku je tradován zvláštní příběh, dle kterého byl tento vrch již v dřívějších dobách vybrán samotnými nebeskými silami a předurčen k zasvěcení Panně Marii. Traduje se v něm, že „dávní Slavatové ... chtěli sobě postavit na vrchu Chlumecký obydlí, avšak vápno a kamení a jiné stavivo sem svezené ocitlo se přes noc na druhém Páhrbku, kde nyní hrad Košumberský stojí“, protože toto místo „nemělo prej účelu světských služiti“³¹. Díky této auře vytvořené kolem Chlumku již po staletí nebylo náhodou, že byl zvolen za vhodné místo pro podporu mariánské úcty.

Mimo tuto legendu stala se ještě zvláštní věc přímo v průběhu stavby v roce 1667. Při budování základů byly údajně objeveny dvě kostry na místě, kde byl posléze v chrámu postaven velký oltář. Přičemž jedna kostra měla velikost dospělého člověka, ale

30 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 16, Léta Páně 1667 dne 14. Augusti, s. 1

31 Státní okresní archiv Chrudim, fond Archiv města Luže, inv. č. 926, kart. 15, Popis chrámu Páně na Chlumku, s. 3-4

ta druhá byla rozměrů menších.³² Podle V. Olivy se mělo jednat o kostru onoho Slavaty, který se na Chlumku snažil postavit hrad Košumberk a jeho syna³³, avšak v pramenech se o tom žádná zmínka nenachází.

Kaple byla podle všeho postavena dle ettingenského vzoru, když se jejímu vzhledu stala modelem jiná, již existující kaple. Podle M. Skřivánka se údajně jednalo o stavbu v bavorském městečku, jež se celým názvem jmenuje Oettingen in Bayern³⁴ a leží téměř uprostřed na spojnici mezi městy Stuttgart a Regensburg jihozápadně od českých zemí. Dochovaný pramen, v němž se nachází zmínka o původu Kaple Panny Marie na Chlumku uvádí město „*Etink (Etingen) v Bavořích*“³⁵, avšak přízvisko 'v Bavořích' určuje pouze zemi, v níž je město postaveno.

V novějším výzkumu Věry Naňkové je místo inspirace stavby chlumecké kaple situováno do města jménem Altötting³⁶ v německém Bavorsku, které se nachází v těsné blízkosti Neuöttingu a leží v blízkosti hranic s Rakouskem jihozápadně od Českých Budějovic asi devadesát kilometrů východně od Mnichova. Altötting byl již v polovině třináctého století považován za duchovní centrum Bavorska a je více jak pět set let nejvýznamnějším mariánským poutním místem Německa.³⁷ Také dochované záznamy v lužské pamětní knize a poznámky hraběnky Hýzrlové názor Naňkové potvrzují. Konkrétně Starý Etink zmiňuje ve své knize Poutnická místa a památné svatyně v Čechách i Julius Košnář na straně 277.

Dne 5. srpna roku 1668 byl pokládán a svěcen první základní kámen od Matouše Ferdinanda Sobka z Bílenberka, „*jmenovaného arcibiskupa pražského, a skutečného prvního voleného biskupa králohradeckého*“³⁸. Slavnosti se zúčastnilo velké množství osob duchovních i urozených a procesí obecného lidu. Kámen byl dopraven z hradu Košumberk „*šesti pacholaty v bílých košilích*“³⁹. Dne 8. září 1669 pak byla kaple opět arcibiskupem Sobkem z Bílenberka posvěcena.

Obraz Panny Marie byl z hradní kaple slavnostně převezen do nové svatyně na

32 Státní okresní archiv Chrudim, fond Archiv města Luže, inv. č. 926, kart. 15, Popis chrámu Páně na Chlumku, s. 4-5

33 Oliva, V.: Z minulosti Chlumku u Luže, Praha 1907, s. 38-39

34 Skřivánek, M.: K počátkům jezuitské residence na Chlumku u Košumberka, In: Rekatolizace v českých zemích (Sborník příspěvků z konference v Jičíně dne 10. září 1993), Pardubice 1995, s. 88

35 Státní okresní archiv Chrudim, fond Archiv města Luže, inv. č. 926, kart. 15, Popis chrámu Páně na Chlumku, s. 3

36 Naňková, V.: Poutní kostel Panny Marie na Chlumku v Luži, Farnost Luže 2009 (cit. 13. 7. 2010). Dostupné na WWW: <http://www.chlumek.net/JChlumek>

37 Unser Stadt, Stadt Altötting 2010 (cit. 7. 8. 2010). Dostupné na WWW: <http://www.altoetting.de/cms/unsere-stadt.phtml>

38 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 16, Léta Páně 1667 dne 14. Augusti, s. 1

39 Tamtéž, s. 2

voze zdobeném květinami a taženém šesti koňmi. Přítomno bylo ještě větší množství osob duchovních i urozených, sešli se lidé z celého panství Košumberského a je uvedeno i několik procesí z okolních měst. Vyzvednutí a znovu umístění obrazu bylo doprovázeno hudbou – jmenovitě trumpetami a tympány.⁴⁰

Z 12. září roku 1667 dochovala se pro kapli sepsaná fundace od paní zakladatelky, hraběnky Hýzrlové, kde bylo věnováno na provoz kaple 500 zlatých, z nichž mělo ročně 30 zlatých připadnout lužskému faráři, který měl zato povinnost každý týden sloužit na Chlumku jednu mši svatou.⁴¹ Z této služby byl vyvázán roku 1678, kdy bylo rozhodnuto o stavbě jezuitské rezidence v blízkosti chlumecké kaple⁴² a náhradou za ztracený příjem dostal rozličné pozemky a pole v blízkosti Luže⁴³.

3. 2. Rezidence

Vliv jezuitů na košumberském panství i v blízkém okolí a na jeho majitelku Marii Maxmiliánu byl každým dalším rokem jejich působení stále více znatelnější. Ostatně jejich činnost se v sedmnáctém a osmnáctém století setkávala s četnými úspěchy po celých českých zemích. Zřízení budovy rezidence jim proto umožnilo pohodlný stálý pobyt v místě působnosti a trvalé navýšení jejich počtu na asi čtyři, v případě nutné potřeby i více kněží.⁴⁴

Stavba rezidence probíhala v letech 1677 až 1682 a rok poté se otcové Tovaryšstva Ježíšova nastěhovali – jednalo se konkrétně o tři kněží: superiora Vojtěcha Hada, Šimona Hampla a Václava Žourka.⁴⁵ Hraběnka již roku 1678 přidělila obyvatelům rezidence do dědičného užívání z vlastního panství ves Roubovice a polovinu vsi Bělé, k čemuž ještě připojila finanční obnos třiceti tisíc zlatých.⁴⁶

Přidělení výše zmíněných vesnic však bylo smlouvou ze dne 21. února roku 1679 upraveno tak, aby připadly k majetku rezidence až po smrti zakladatelky, která tak

40 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 16, Léta Páně 1667 dne 14. Augusti, s.3

41 Národní archiv Praha, fond Jesuitika, sign. XXX/1/6 Košumberk-residence, Zu wissen sei jeder männiglich ... 1667, s. 1-2

42 Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Velkostatek Rychmburk (Předhradí)-Chroustovice-Košumberk, sign. A Fasc. 2 č. 3-17, inv. č. 6534, Projectum pro fundatione residentiae 1678, s. 2

43 Národní archiv Praha, fond Jesuitika, sign. XXX/1/6 Košumberk-residence, Anno 1678 den 18. Montag Augusti, s. 3-4

44 Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Velkostatek Rychmburk (Předhradí)-Chroustovice-Košumberk, sign. A Fasc. 2 č. 3-17, inv. č. 6534, Projectum pro fundatione residentiae 1678, s. 2

45 Oliva, V.: Tovaryšstvo ježíšovo, Brno 1910, s. 365-366

46 Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Velkostatek Rychmburk (Předhradí)-Chroustovice-Košumberk, sign. A Fasc. 2 č. 3-17, inv. č. 6534, Projectum pro fundatione residentiae 1678, s. 3-4

mohla výnosy z obou vesnic nadále užívat. Výměnou za to se hraběnka zavázala, že bude obstarávat vše potřebné pro provoz chlumecké kaple a zajišťovat věci nutné pro živobytí stálých obyvatel rezidence.⁴⁷

K další fundaci pro Tovaryšstvo Ježíšovo přistoupila hraběnka roku 1683 a to konkrétně 14. ledna, kdy darovala jezuitům žijícím v rezidenci obnos třinácti tisíc zlatých.⁴⁸ Dále se Marie Maxmiliána rozhodla podílet na podpoře školní výuky a výuky hudby zvlášť. Pro tuto příležitost přidělila rezidenci šest tisíc zlatých, z nichž měl být placen učitel i hudební mistr a pomůcky pro chudé žáky.⁴⁹ Darovaná částka byla rozdělena na sumu pět tisíc zlatých pro hudebníky a jeden tisíc k vydržování školy.⁵⁰ Výuka byla více než vhodným prostředkem k výchově mladé generace poddaného obyvatelstva v duchu pevné katolické víry a hudebně nadaní studenti měli navíc možnost vystupovat v průběhu bohoslužeb, o svátcích a slavnostech, což zase pomáhalo získat si náklonnost starších obyvatel.

V případě, že by z dané částky nějaké peníze nebyly na školu a hudbu využity, přála si hraběnka, aby jimi bylo sponzorováno vydávání náboženských knížek, tisk obrázků svatých i rozdávání růženců mezi obecný lid.

Posledním převodem tohoto roku Marie Maxmiliána darovala jezuitům patronátní práva farního kostela svatého Bartoloměje v městečku Luži, farního kostela v Jenšovicích a filiálního kostela ve vsi Voletice.⁵¹ V červenci následujícího roku 1684 pak dovršila míru své přízně k členům Tovaryšstva Ježíšova, když do jejich majetku předala hrad „*Košumberk, spolu s dvorem poplužním při něm ležícím, ovčínem, pivovarem, a také druhý dvůr poplužní Domanice řečený, městečko Luži a vesnice Voletice, Zdislav, Srbce, ... se vším k tomu ... náležejícím příslušenstvím*“⁵².

3. 3. Závěť hraběnky Hýzrlové

Nedlouho poté nechala hraběnka sepsat svoji závěť – 23. listopadu 1684, v níž

47 Národní archiv Praha, fond Jesuitika, sign. XXX/1/5 Košumberk-residence, Leta 1679 měsíce února dne 21., s. 2

48 Bílek, T. V.: Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených, Praha 1893, s. 80

49 Národní archiv Praha, fond Jesuitika, sign. XXX/1/7 Košumberk-residence, Ich Maria Maxmiliána Eva Theresia 1683, s. 1-2

50 Bílek, T. V.: Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených, Praha 1893, s. 80

51 Národní archiv Praha, fond Jesuitika, sign. XXX/1/7 Košumberk-residence, Ich Maria Maxmiliána Eva Theresia 1683, s.5

52 Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Velkostatek Rychmburk (Předhradí)-Chroustovice-Košumberk, sign. A Fasc. 2 č. 3-17, inv. č. 6534, Léta Páně 1684 dne 28. měsíce července 1684, s. 2

všechny předchozí majetkové převody potvrdila a navíc rezidenci připsala všechny věci, které se naleznou v jejím domku na Chlumku po její smrti. Marie Maxmiliána se totiž roku 1684 přestěhovala do nového příbytku, jenž si nechala postavit rok předtím⁵³ v blízkosti chlumecké kaple, neboť košumberský zámek, jak bylo výše řečeno, převedla do vlastnictví jezuitům. Navíc připojila žádost, aby její tělo bylo pohřbeno prostě v kapli Blahoslavené Panny Marie a o její duši se otcové z rezidence starali prostřednictvím modliteb.⁵⁴

Protože však takto postavená závěť byla naprosto jednostranně zaměřena ve prospěch Tovaryšstva Ježíšova a vůbec nezohledňovala hraběnčiny případné dědice, byly k ní už roku 1684 přidány dodatky. V nich Marie Maxmiliána odměňuje za věrné služby své sloužící, osoby blízké a věnuje pozornost také svým sestřím. Hejtmana Samuela Horeckého osvobozuje od poddanských dávek a ponechává mu finanční obnost ve výši ročního platu. A opět nezapomíná ani na podporu studia a výuky hudby, když upisuje devět tisíc zlatých rýnských semináři Tovaryšstva v Hradci Královém, kde se mají učit chudí chlapci.⁵⁵

Závěť z roku 1684 ale nakonec nejspíše nebyla takto realizována, neboť o šest let později nechala hraběnka sepsat nový, upravený testament. Jak bylo zvykem, mohla se poslední vůle měnit dle libosti, avšak konečnou platnost získal pouze kšaft, který obsahoval všechny předepsané části a byl datován nejbližší smrti pisatele.⁵⁶

V tomto testamentu Marie Maxmiliána stanovila za dědice svého panství košumberského a kladenského nezletilé potomky její dcery z druhého manželství⁵⁷, kterým zde zároveň stanovila poručníka.⁵⁸ Zbývající části závěti pak až na drobné úpravy odpovídaly znění z roku 1684; včetně podoby kodicilu, který se z roku 1690 také dochoval.

Posledním činem hraběnky Hýzrlové bylo zahájení práce na stavbě poutního kostela na místě chlumecké kaple, která přestala být dostačující při vzrůstajícím počtu

53 Naňková, V.: Poutní kostel Panny Marie na Chlumku v Luži, Farnost Luže 2009 (cit. 13. 7. 2010). Dostupné na WWW: <http://www.chlumek.net/JChlumek>

54 Národní archiv Praha, fond Jesuitika, sign. XXX/1/9 Košumberk-residence, Já Marie Maxmiliána ... 1684, s. 3 nebo Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Velkostatek Rychmburk (Předhradí)-Chroustovice-Košumberk, sign. A Fasc. 2 č. 3-17, inv. č. 6534, V kvaternu trhovým broskvové barvy třetím ... 1684, s. 4

55 Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Velkostatek Rychmburk (Předhradí)-Chroustovice-Košumberk, sign. A Fasc. 2 č. 3-17, inv. č. 6534, Kodicill , s.1

56 Kristián z Koldína, P.: Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou, 5. vyd., Praha 1876, s. 135

57 Hraběnce se ve druhém manželství narodil syn Ferdinand František, který však po roce zemřel, a dcera Františka Terezie Rozálie.

58 Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Velkostatek Rychmburk (Předhradí)-Chroustovice-Košumberk, sign. A Fasc. 2 č. 3-17, inv. č. 6534, V kvaternu trhovým citrónové barvy pátým ... 1690, s. 2-3

příchozích poutníků a procesí z okolních vsí, měst i panství. Obraz Marie Panny Pomocné byl tedy roku 1689 přenesen do kaple v jezuitské rezidenci a mariánská kaplička na Chlumku byla zbourána.⁵⁹ Zakladatelka se však dokončení chrámu nedočkala, jelikož zemřela ve svém domku při Chlumku 17. října 1690.⁶⁰

59 Košnář, J.: Poutnická místa a památné svatyně v Čechách, Praha 1906, s. 279

60 Jeníček, V. V.: Poslední Slavatovna Košumberská (1633-1690), Praha 1940, s. 98

4. Poutní kostel Panny Marie Pomocnice křesťanů

Práce na hrubé stavbě nového chrámu probíhala v letech 1690 až 1696, avšak větší úpravy vnitřní výzdoby pokračovaly dále až do roku 1708. Vysvěcení se pak kostelu dostalo teprve v roce 1713 a „*vykonal je Jan Adam Vratislav z Mitrovic, biskup královéhradecký*“⁶¹.

Způsob, jakým byl kostel postaven, odpovídal přesně ideálům barokní doby v českých zemích. „*Jedním z nejcharakterističtějších rysů českých poutních míst je totiž jejich zapojení do krajiny a niterné propojení s přírodou.*“⁶² Při pěší cestě vzhůru po dvojnásobném schodišti k chrámu, které bylo uzpůsobeno dle počtu otčenášů a zdrávas na růženci, měl věřící jedinečnou příležitost připravit sám sebe na pokání a modlitby, jež po výstupu následovaly. „*Jesuitský poutní chrám na Chloumku u Luže přemáhá svůj pahorek a váže jej schodištěm i terasou, jasně ohraničenou zábradlím a rohovými kaplemi, ...*“⁶³

Samotný kostel tvoří jednodílná budova se dvěma věžemi v průčelí orientovaném na západ. Vršek, na němž budova stojí, je obehnán zdí, kterou narušují pouze dvě brány. Kolem chrámu samotného pak vede pravoúhlá ohradní zeď s kuželkovou balustrádou, jež je prolomena osmi kaplemi. Ve čtyřech větších kaplích situovaných v rozích mohly být v případě potřeby slouženy bohoslužby a na jejich zadní stěny byly namalovány freskové obrazy ze života Panny Marie.⁶⁴

Realizace stavby kostela však byla na konci sedmnáctého století provázena výraznou nepřízní osudu. Velkou chybou se stala počáteční volba stavebního mistra a další problémy vedly k opakovanému přerušování práce. Nastaly totiž problémy s

61 Košnář, J.: Poutnická místa a památné svatyně v Čechách, Praha 1906, s. 279

62 Royt, J.: Barokní pout' a poutní místa, In: Dějiny a současnost, 3/1991, s. 29

63 Štech, V. V.: Československé malířství a sochařství nové doby, svazek první, Praha 1938-39, s. 77

64 Wirth, Z.: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Výsokomyšském, Praha 1902, s. 87-89

financováním stavby a následného vybavení kostela, roku 1691 došlo také k velkému požáru⁶⁵, který nadělal obrovské škody přímo ve městě Luži.

Původním hlavním stavitelem chrámu byl málo známý italský stavitel Bernard Minelli z Hořic, s nímž uzavírala smlouvu ještě sama hraběnka Hýzrllová a to 6. dubna 1690. Smlouva byla podepsána v domku při Chlumku a stavební mistr je v ní nabádán k rychlé a poctivé práci; vyhrazenou podmínkou je také jeho přítomnost v místě stavby alespoň po osm dní v měsíci. Marie Maxmiliána dále potvrzuje, že veškeré finanční náklady budou hrazeny jí samotnou.⁶⁶ Nebyl to ovšem Minelli, kdo práci nakonec dovedl do úspěšného závěru.

V roce 1691 uzavřel superior košumberské residence páter A. Had novou stavební smlouvu s Pavlem Ignácem Bayerem, jenž dodnes „*náleží ku předním barokním stavitelům*“⁶⁷. V tomto kontraktu je po stavebním mistru požadováno dokončení rozestavěného kostela a opravení již provedené práce. Na celý pracovní postup měl Bayer pečlivě dohlížet a dojíždět z Prahy na Košumberk nejméně třikrát nebo čtyřikrát za léto, přičemž na každou cestu dostal pět zlatých. Dále měl obstarat dobré políry a tři nebo čtyři zedníky na stavbu, kteří měli za odvedenou práci denně dostávat plat 30 krejcarů. Mistrovi pak bylo přislíbeno za dokončení celého díla rovných dvě stě zlatých rýnských. Pod podpisy na smlouvě se nachází ještě připsaná poznámka z roku 1692, kde se potvrzuje vyplacení padesáti zlatých.⁶⁸

K výměně vedoucího stavitele došlo v důsledku nedostatků, na něž se na stavbě při kontrole přišlo. Proto je také na opravení již postaveného základu kladen v nové smlouvě s P. I. Bayerem velký důraz. Dochovala se nedatovaná zpráva, „*podepsaná i Bayerem, pojednávající detailně o chybách*“⁶⁹ nalézajících se ve stavbě kostela.

Kromě špatně zvoleného prvního stavbyvedoucího nepřála zdárnému dokončení projektu ještě tíživá finanční situace jezuitů na Košumberku, kteří se po hraběněčině smrti museli již sami postarat o financování stavby. Ve zprávě podepsané košumberským správcem Petrem V. Chodtem z roku 1698 se dočítáme o škodách, jež vznikly na chrámové budově z důvodu takzvaného sedání stavby, a o špatném pokrytí kostelní střechy, kterou při deštích zatékalo. Mimo to se zde zmiňuje právě o nutnosti se

65 Oliva, V.: Z minulosti Chlumku u Luže, Praha 1907, s. 50

66 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Demnach ich Maria Maxmiliana ... 1690

67 Toman, P.: Nový slovník československých výtvarných umělců, díl I. A-K, Ostrava 1993, s. 45

68 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Heutdato den 11ten Decembris anno 1691

69 Naňková, V.: Poutní kostel Panny Marie na Chlumku v Luži, Farnost Luže 2009 (cit. 18. 7. 2010). Dostupné na WWW: <http://www.chlumek.net/JChlumek>

zadlužovat, aby bylo možné platit stavební výdaje, a o potřebě zaplatit nejdříve sto zlatých.⁷⁰

Je pravděpodobné, že se jedná o dluh stavebnímu mistrovi P. I. Bayerovi, protože ten posílal ještě dva roky po skončení svého působení na Chlumku košumberskému superiorovi žádost o vyplacení zbývajících sto zlatých za šest let práce.⁷¹ Tato žádost je datována 23. června 1698, kdežto Chodtova zpráva pochází z 24. února téhož roku. Kvitance na tuto pohledávku pochází pak až z 25. ledna roku 1699.

Od P. I. Bayera se dochovalo několik psaní směřovaných ke košumberské rezidenci. Jedná se především o podávání informací o průběhu práce a rozpisy výdajů, žádosti o další peníze a odvoz pro hotové výrobky z Prahy na Chlumek. V dopise z roku 1693 se nachází opět zmínka o vážnutí práce na stavbě kostela kvůli nedostatku potřebných peněz, k čemuž sám Bayer napsal: „... že stavení chlumecký neračte mocti tak jako loňskýho roku prosequirovat je mne líto, neboť jsem celého oumyslu byl, že letos ten chrám Páně dostavíme, ...“⁷². Reálně tedy stavba samotná trvala o tři roky déle než stavební mistr původně předpokládal.

Totožnost hlavního stavitele chlumeckého chrámu byla však po dlouhou dobu nejistá. V. V. Jeníček uvedl ve své knize Poslední Slavatovna Košumberská za hlavního navrhovatele kostela Giovanni Battistu Alliprandiho a P. I. Bayera pouze zahrnul do Alliprandiho družiny. Toto tvrzení později zpochybnila ve svých výzkumech již zmiňovaná V. Naňková. Projektantem rozsáhlé chlumecké stavby totiž podle ní musel „být architekt, který ještě koncem sedmnáctého století používal poměrně konzervativní dispozici“⁷³. Stavební prvky použité na novém kostele totiž odpovídají těm, jež byly užívány kolem poloviny sedmnáctého století.

„Navrhovatel lužského poutního kostela musil tedy být umělcem, který vyrůstal ještě pod vlivem našich raně barokových staveb.“⁷⁴ Ostatně i sama doba hlavní stavby mezi lety 1690 až 1696 Alliprandiho vylučuje, protože jeho samostatná stavební činnost je datována až od doby, kdy složil mistrovské zkoušky, a sice právě od roku 1696.⁷⁵

70 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Urozený mně vzácně laskavý pane ... 1698

71 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Velebný pane Pater superior s velikým podivením mne to přichází ... 1698

72 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Velebně důstojný a vysoce učený pane Pater superior ... 1693, s. 1

73 Naňková, V.: Architekt a stavitel Pavel Ignác Bayer – představy v literatuře a skutečnost, In: Umění = Art: časopis Kabinetu pro theorii a dějiny umění ČSAV, číslo 22, Praha 1974, s. 226

74 Mixová, V.: K otázce navrhovatele mariánského kostela na Chlumku v Luži, In: Umění = Art: časopis Kabinetu pro theorii a dějiny umění ČSAV, číslo 2, Praha 1954, s. 256-257

75 Tamtéž, s. 256

Především se však dochovaly výše zmíněné dopisy mezi Bayerem a košumberským superiorem a smlouva z roku 1691, kde všude je Bayer nazýván a kde se také vlastnoručně podepisuje jako stavební mistr.

Nejasnosti panovaly také v otázce autorů, kteří se podíleli na výzdobě chrámu. Obrazy na šest bočních oltářů a pár dalších do kostela zcela jistě dodal malíř Jan Jiří Heinsch, kterého do českých zemí pravděpodobně přivedla „*umělecká konjunktura vyvolaná početnými zakázkami protireformační církve*“.⁷⁶ Jeho ztvárnění odpovídalo přesně požadavkům tehdejší katolické církve, protože jasně zachycoval idealisované typy s „*pathetickým a nadneseným výrazem*“⁷⁷. Vyhovující byla též určitá doslovnost a konkrétnost v Heinschově díle, kterou jezuité požadovali. Jeho obrazy dotvářely barokní atmosféru prezentovanou v chrámu.

Problém však nastal při identifikaci umělců, jež se podíleli na zhotovení sochařských a řezbářských děl. Tradičně bývalo vybavení interiéru kostela připisováno v naprosté většině jezuitským řemeslníkům Františku Baugutovi (1668-1725) a Janu Kostelníkovi (1667-1732). Tento názor byl však posléze opraven, díky novým zjištěním Josefa Tejkla, který „*za hlavního autora výzdoby na Chlumku považuje sochaře Jiřího Františka Pacáka (kolem 1670-1742)*“⁷⁸. Vrcholná fáze Pacákovy tvorby byla výrazně ovlivněna dílem Matyáše Bernarda Brauna, ovšem doba, kdy pracoval pro jezuity na Chlumku, náleží k jeho uměleckým počátkům a jeho práce má zde tedy podstatně jiný umělecký ráz než v pozdější době – je více raně barokního charakteru.

O Pacákově působení na Chlumku se dovídáme mnoho podrobností z jeho dochovaného, avšak nedatovaného dopisu k superiorovi košumberské rezidence páteru Václavu Želikovskému.⁷⁹ Právě díky tomuto údaji můžeme vznik psaní bezpečně zařadit do doby mezi lety 1702 až 1711, což je doba, po níž byl Želikovský v úřadu superiora na Košumberku. V tomto období také Pacák zcela jistě pracoval na výzdobě kostela Panny Marie na Chlumku a byl dokonce vůči jezuitům v poddanské závislosti, protože v dopise žádá o výhostní list pro sebe a svoji ženu Martu, dceru Václava Chaura.

Vrchnost s propuštěním na svobodu souhlasila, ale s podmínkou, že Pacák zhotoví pro chrám oltář svaté Apolonie a kazatelnu. Řezbář dále prosí, aby i po osvobození od poddanství směl nadále pokračovat v započaté práci.

76 Neumann, J.: Malířství XVII. století v Čechách, Barokní realismus, Praha 1951, s. 97

77 Tamtéž, s. 108

78 Naňková, V.: Poutní kostel Panny Marie na Chlumku v Luži, Farnost Luže 2009 (cit. 18. 7. 2010).
Dostupné na WWW: <http://www.chlumek.net/JChlumek>

79 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Důstojně velebný a vysoce učený pane Pater superior pane mně milostivý ...

J. Tejkl ve své práci datuje oltář svaté Apolonie do roku 1706, díky čemuž lze přesněji určit rok vzniku dopisu na léta 1706 nebo 1707. Dále uvádí zápis z lužské matriky, kde je uvedeno, že Pacák byl i se svojí ženou propuštěn z poddanství 22. listopadu 1707.⁸⁰ Tři výše zmínění řezbářští mistři však měli zajisté při své práci ještě další, nám neznámé pomocníky. Výzdoba kostela je totiž velice rozsáhlá.

V pramenech se dále nachází množství záznamů o dalších osobách pracujících na stavbě a vybavení chrámu Panny Marie, o jejich dílech a platbách, které za odvedenou práci dostali. Tak se například dovídáme, že roku 1692 byla uzavřena pracovní smlouva s kameníkem Františkem Hejskem⁸¹ nebo že zámečník Matěj žádá za svoji práci obnos v celkové výši sto šedesáti zlatých a devadesáti dvou krejcarů. A sice za okování a zavěšení dvou kostelních dveří, pod čímž následuje detailní rozpis úkonů odpracovaných na každých dveřích.⁸²

Z některých let se též dochovaly důležité soupisy veškerých příjmů a vydání na stavbě kostela pro onen konkrétní rok. Pro rok 1690, kdy stavbu ještě řídil v úvodu kapitoly zmíněný italský stavitel Bernard Minelli, bylo na stavbu vydáno celkem něco málo přes 1585 zlatých a podílelo se na ní množství lidí různých profesí – za všechny můžeme uvést palíře, zedníky, přidavače, kameníky (Václav Karador), tesaře (mistr Němec), truhláře, zámečníky a kováře, výdaje se ale týkaly také nákupu dřeva, písku a vápna.

Příjmy tento rok pocházely ze dvou hlavních zdrojů. Na stavbu přispěla hraběnka Marie Maxmiliána, a sice devět set zlatých, ostatní příjmy pak pocházely z důchodů košumberského panství – celkem rovných tisíc zlatých.⁸³ Na počátku stavby chrámu Panny Marie Pomocné tedy celková výše příjmů přesáhla výdaje o více jak tři sta zlatých.

80 Tejkl, J.: Počátky tvorby Jiřího Františka Pacáka a její sociální kořeny, In: Umění = Art: časopis Kabinetu pro theorii a dějiny umění ČSAV, číslo 29, Praha 1981, s. 429

81 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Léta Páně 1692 dne 17. Julii učiněna jest tato cedule ...

82 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Matěj Zámečník od okování a zavěšování dvojích dveří u kostela na Chlumku žádá ...

83 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Lejstra na příjem a vydání peněz do nákladu na stavení chrámu Páně chlumeckého ... 1690

5. Provoz poutního místa

Košumberská rezidence založená hraběnkou Marií Maxmiliánou v roce 1678 náležela do správní oblasti jezuitské koleje v Hradci Králové. „*Tato kolej ... založena byla od Fridricha staršího svobodného pána z Opperštorfu, který kšaftem svým ze dne šestnáctého října roku 1629 statek Žampach s veškerým jměním svým odkázal*“⁸⁴ koleji Tovaryšstva Ježíšova v Praze. Z této fundace pak vznikla roku 1633 nová králohradecká kolej, jež však byla plně samostatná až od roku 1636.

Původně ale košumberské panství spadalo do správy koleje nacházející se v Kutné Hoře, jak se lze dočíst v zachovaném výpisu z historie koleje kutnohorské členěném dle zaznamenaných let 1670, 1673-74 a 1677.⁸⁵ Převedeno pod Hradec Králové bylo až od výše zmíněného roku 1678. Na čtvrté straně kutnohorského záznamu se k tomuto roku vztahuje poslední zapsaná poznámka, v níž se praví, že po příchodu misionářů z králohradecké koleje již košumberské panství nezanechává v historii Collegii Kuttenbergensis žádnou stopu.

V nové rezidenci měli být při jejím vzniku usazeni čtyři jezuitští kněží⁸⁶, avšak jejich počet se stále měnil a s rostoucím věhlasem poutního místa na Chlumku časem postupně vzrůstal. Ke dvěma již na Chlumku působícím otcům však v listopadu roku 1684 přibyl jen jeden kněz.⁸⁷ Po dlouhou dobu tak v rezidenci působili pouze tři jezuité. Toto číslo se potvrzuje i v ročních zprávách, které podávaly přehled o vykonaných činnostech a pokrocích členů košumberské rezidence v následujících letech. Konkrétně

84 Bílek, T. V.: Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených, Praha 1893, s. 77

85 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Ex Historia collegii Kuttenbergensis Societatis Jesu

86 Bílek, T. V.: Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených, Praha 1893, s. 80

87 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Puncta pro annuis residentiae Kossumbergensis anni 1684

se jedná o roky 1680, 1685 a 1689.⁸⁸

Následuje téměř čtyřicetileté období mezi léty 1689 až 1727, k němuž se ve zprávách nedochoval žádný zápis. Až roku 1727 proto můžeme zaznamenat, že počet kněží v chlumecké rezidenci vzrostl na šest osob.⁸⁹ Tento stav však podle zjištění V. Olivy trval již od roku 1694.⁹⁰ Roku 1730 se pak počet jezuitů ustálil na čísle sedm⁹¹, protože v dalších zprávách se již uváděný počet obyvatel rezidence nemění. Výjimku tvoří pouze léta 1745 a 1756, kdy je uvedeno opět šest kněží.

Rozsah činností, na nichž se košumberští jezuité - i členové řádu obecně - v rámci naplnění svého poslání podíleli byl velice pestrý. Ve své žádosti o povolení stavby rezidence na Chlumku hraběnka Hýzrllová sama zaznamenala, v jaké práci bude nová stavba pro kněží usazené na Košumberku ulehčením.⁹² Jednalo se o zachování každodenně sloužených mší v kapli Panny Marie, protože až dosud jim v tomto ohledu musel vypomáhat lužský farář, kázání Božího slova, zpovídání příchozích, ať už místních, či z nedalekého okolí, vedení výchovy mládeže, šíření katolické církevní nauky a její výklad.

V rámci toho nelze navíc opomenout jejich misijní cesty, dohled na stavbu chlumecké kaple - později kostela a jiných sakrálních staveb v okolí, konání exercicií, pořádání poutí, procesí a průvodů, zakládání spolků, kongregací, předvádění náboženských her a zřizování Božího hrobu nebo jesliček.⁹³ Hlavní náplň jejich práce lze proto rozdělit na tři významné okruhy: „*Prvním je pastorační, katechetická a liturgická práce, druhým konkrétní práce misijní a ... třetím, ..., působení školské a pedagogické.*“⁹⁴ Dohromady kopírují základní požadavky obsažené v poslání řádu Tovaryšstva Ježíšova – bránit, šířit a upevňovat katolickou víru.

5. 1. Jezuité z Kutné Hory 1670-1678

Kaple Narození Panny Marie dala vzniknout novému poutnímu místu ve východních Čechách a představovala první stálý opěrný bod pro působení kněží z

88 vše In: Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17

89 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Annus Domini 1727

90 Oliva, V.: Z minulosti Chlumku u Luže, Praha 1907, s. 40

91 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Annua littera residentiae Societatis Jesu Kossumbergae ad annum 1730

92 Národní archiv Praha, fond Jesuitika, sign. XXX/1/6 Košumberk-residence, Hochwürdigster in Gott erleuchtigster und hochgebohrner Fürst ...

93 Oliva, V.: Tovaryšstvo Ježíšovo, Brno 1910, s. 259-261

94 Čornejová, I.: Tovaryšstvo Ježíšovo, Praha 1995, s. 41

Tovaryšstva Ježíšova. Symbolizovala jim příchod nové naděje pro následovníky pravé katolické víry a také další krok na cestě k rozšíření mariánského kultu, jak poznamenal k roku 1670 neznámý autor ve zmíněném výpisu z historie kutnohorské koleje.⁹⁵ Téhož roku byl také poprvé slaven svátek Božího těla.⁹⁶

Byly zavedeny pravidelné mše. Příchozí a poutníci také mohli vyslechnout četná kázání, jít ke zpovědi, či přijmout svátosti. Vynechána nebyla ani katecheze sloužící k seznámení věřících se základy křesťanství.⁹⁷ Velkým úspěchem proto jistě bylo navrácení sedmi nekatolíků zpět ke katolické víře roku 1673.⁹⁸

Velice brzy po zahájení mší a liturgického provozu v kapli Narození Panny Marie vzrostl zájem poddaného lidu o uctění zázračného obrazu. Z okolních panství a měst se vypravovala procesí směřující na Chlumek; obzvláště intenzivně v době, kdy byl slaven jakýkoli svátek Panny Marie. Nejpočetnější procesí pak navštěvovala chlumeckou kapli každý rok v den Narození Panny Marie, tj. 8. září⁹⁹.

Největší účast byla v tento svátek zaznamenána roku 1674¹⁰⁰, kdy přišla na Chlumek početná procesí z Žumberka, Nových Hradů, Chroustovic a dalších míst - dokonce s hudebním doprovodem. Ke zpovědi přistoupilo toho dne kolem jednoho tisíce věřících a kázání byla zaměřena zejména proti šíření pověr a heretických knih.

Den před tím, to znamená sedmého září se na Košumberk sjelo mnoho významných a urozených osob, aby se zúčastnili v den svátku slavnostní mše v kapli. Hraběnka Hýzrllová všem poskytla na svém hradě ubytování.

Zřejmě v roce 1676 bylo „*deklamováno a založena kongregace či bratrstvo mariánské (sodalitas Mariana) pro muže a ženy pod titulem 'Narození P. Marie'*“¹⁰¹, do něhož později vstoupilo mnoho osob. Nicméně v počátcích naráželo na nedůvěru a přezíravost lidí.¹⁰² V mariánské svátky pak přišla velká procesí a prvně byly zřízeny o vánocích jesličky (Betlém). Roku 1677¹⁰³ pak bylo vedeno na čtyřicet katechezí, v nichž

95 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Ex Historia Collegii Kuttenbergensis Societatis Jesu, s. 1

96 Státní okresní archiv Chrudim, fond Archiv města Luže, inv. č. 926, kart. 15, Popis chrámu Páně na Chlumku, s. 11

97 Oliva, V.: Z minulosti Chlumku u Luže, Praha 1907, s. 40

98 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Ex Historia Collegii Kuttenbergensis Societatis Jesu, s. 2

99 Emler, J.: Rukověť chronologie křesťanské, zvláště české, Praha 1876, s. 81

100 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Ex Historia Collegii Kuttenbergensis Societatis Jesu, s. 2

101 Oliva, V.: Z minulosti Chlumku u Luže, Praha 1907, s. 42

102 Skřivánek, M.: K počátkům jezuitské residence na Chlumku u Košumberka, In: Rekatolizace v českých zemích (Sborník příspěvků z konference v Jičíně dne 10. září 1993), Pardubice 1995, s. 89

103 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Ex Historia Collegii Kuttenbergensis Societatis Jesu, s. 3

byli o katolické doktríně poučováni především mladí chlapci a dívky. Druhého dne Velikonočních svátků a v oktávu Božího těla se hrála dramatická představení, která měla přihlízející podnítit k většímu náboženskému zanícení. Jak píše M. Skřivánek, vzbudily tyto dramatické výstupy mezi lidem opravdu velký ohlas.¹⁰⁴

Na svátek Narození Blahoslavené Panny přivedl králohradecký biskup procesí až do té doby nespátrané velikosti a sám se ujal sloužení slavnostní mše na Chlumku. Kromě něj vedlo v tento den vlastní bohoslužby, nejčastěji při bočních oltářích, ještě sedm děkanů a množství farářů z okolí. Hraběnka při této významné příležitosti údajně pohostila celkem 783 chudých poddaných.¹⁰⁵

V době po založení rezidence pak přestalo být působení jezuitů na Košumberku označováno za pouhou misii, což byl nejnižší stupeň pro pojmenování řádových domů, a získalo tak nejen větší vážnost, ale i rozsáhlejší podporu ze své koleje v Hradci Králové. *„Tyto nejnižší články jezuitské organizace se stávaly prvními záchytnými body, odkud vycházelo působení Tovaryšstva v nekatolických krajích, ... Pokud se misie osvědčila, mohla se posléze rozrůst v rezidenci ...“*¹⁰⁶

Poutní místo u města Luže bylo tedy již na konci osmdesátých let sedmnáctého století velmi intenzivně navštěvováno lidem z širokého okolí a počet poutníků neustále vzrůstal. Jezuité vyslaní na Košumberk z Hradce Králové proto snadno navázali svojí činností na práci započatou jejich spolubratry z Kutné Hory.

5. 2. Jezuité z Hradce Králové 1678-1690

Pro období přelomu sedmnáctého a osmnáctého století se nedochovala do dnešní doby žádná z výročních zpráv košumberské rezidence. Představu o fungování poutního chrámu na Chlumku si proto můžeme učinit pouze z několika zachovaných kusů pro léta osmdesátá sedmnáctého století. Přesnější obraz je možný si vytvořit teprve od roku 1727, protože od této chvíle existují litterae annuae téměř z každého roku až do konce padesátých let.

Převzetí správy Košumberku kolejí v Hradci Králové se ve vlastní činnosti jezuitských kněží nijak výrazně neodrazilo. Rozdílný byl snad pouze přístup k zaznamenávání dosažených úspěchů, protože nové zprávy byly obsahově výrazně

104 Skřivánek, M.: K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku u Košumberka, In: Rekatolizace v českých zemích (Sborník příspěvků z konference v Jičíně dne 10. září 1993), Pardubice 1995, s. 88-89

105 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Ex Historia collegii Kuttenbergensis Societatis Jesu, s. 3

106 Čornejová, I.: Tovaryšstvo Ježíšovo, Praha 1995, s. 56

bohatší než ty předchozí.

Tak se například pro rok 1682¹⁰⁷ dovídáme, že byla v místní škole vedena takzvaná triviální výuka – čtení, psaní a počty, k čemuž neoddelitelně patřila také katecheze, nebo-li výklad věrouky, což umožňovalo jezuitům příznivě působit na výchovu chlapců a částečně i dívek z celého panství. Jednalo se jistě o poměrně velký počet dětí, neboť již předchozí rok školu navštěvovalo na „170 školáků“¹⁰⁸.

Dbalo se na rozmnožování úcty k Nejsvětější Rodičce Boží a pravidelné slavení křesťanských svátků, především byl kladen důraz, jak bylo již několikrát řečeno, na hlavní mariánské svátky – zde konkrétně zmíněny dny Neposkvrněného početí a Narození Panny Marie, dále výročí předních patronů řádu, svatého Ignáce a Františka Xaverského. Nejen v tyto svátky však přicházeli věřící poklonit se milostnému obrazu.

Sama zakladatelka Marie Maxmiliána se účastnila svátečních bohoslužeb a v duchu křesťanského učení poskytla na svátek svatého Františka Xaverského roku 1682 slavnostní snídani deseti chudým poddaným, přičemž u stolu osobně obsluhovala.¹⁰⁹ Protože hraběnka štědře podporovala činnost řádu, není překvapením, že je o ní v mnoha zprávách psáno s velikou úctou a že byla každý rok v den jejích narozenin sloužena slavnostní mše.

Tak i pro rok 1687¹¹⁰ zachoval se obsáhlý popis ctností a vykonaného dobrodiní paní zakladatelky, jež pomáhala jezuitům v upevňování katolické víry na svém panství, účastnila se mnoha mší, přinášela do chrámu oběti a prováděla ranní meditační cvičení na očištění vlastní mysli a svědomí. Téhož roku se opět na Košumberk sjelo mnoho urozených hostů, aby mohli přinést oběti a dary do kaple Panny Marie na Chlumku. Byla také pravidelně vyučována katecheze a do školy přivedeno na 170 dětí.

Slavností o mariánských svátcích se účastnilo tak velké množství poddaného lidu, že byli jezuité nuceni přizvat na pomoc další kněze, hlavně z okolních vesnic košumberského panství. V den Narození Panny Marie, dle častého zmiňování zřejmě nejvýznamnějšího chlumeckého svátku mariánského, dorazila na Chlumeck hned čtyři slavná procesí.

V jiný, konkrétně nejmenovaný mariánský svátek se pak množství lidu vracelo

107 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, *Annua littera residentiae Kossumbergensis Anni 1682*

108 Státní okresní archiv Chrudim, fond Archiv města Luže, inv. č. 926, kart. 15, *Popis chrámu Páně na Chlumku*, s. 11

109 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, *Annua littera residentiae Kossumbergensis Anni 1682*

110 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, *Puncta pro annuis residentiae Chlumecensis Anni 1687*, s. 1-4

k modlitbám a bohoslužbám do kaple kvůli vyprošení si odvrácení hrozby moru, hladu a války. Právě za účelem odvrácení morové nákazy, která byla nejspíše tou dobou největším nebezpečím, přibyla do kaple další tři velice početná procesí, a to ze Skutče, Žumberku a Heřmanic.

5. 3. Barokní poutnictví na Chlumku

Poutě na nejrůznější svatá místa mají v české historii velice dlouhou tradici a představují obecný projev lidové religiozity překonávající hranice států a konfesí. Křesťané téměř od samého vzniku a hlavně po upevnění své víry navštěvovali místa spojená s působením Ježíše Krista a jeho následovníků, či později jiných významných světců. Velkého rozkvětu se poutnictví dočkalo především ve středověku, kdy se cestovalo do Říma, Španělska nebo Francie, mimo jiné také ve spojení s odpustky.

České země nezůstaly stranou tohoto fenoménu. Jako příklad lze uvést zanícené shromažďování ostatků Karlem IV.; k mariánské úctě pak velkou měrou přispěli pražští arcibiskupové Arnošt z Pardubic i Jan z Jenštejna. Na středověké poutnictví bylo následně navázáno jezuity v době protireformace, protože za komplikované náboženské situace v zemi v patnáctém a šestnáctém století poutní aktivita výrazně poklesla. Jezuité tak mohli využít obnovení poutnictví a zakládání nových poutních míst pro překonání propasti, která se v českých zemích mezi prostým lidem a křesťanskou naukou vytvořila.¹¹¹

S katolickou reformou se tedy rozvinula druhá etapa masivní podpory vykonávání poutí k svatým poutním místům, z nichž největšího rozsahu dosáhla obliba mariánských poutních míst. Matka Ježíše Krista získala výjimečné postavení mezi svatými proto, že sama nebyla ani spasitelkou, ani Bohem a mohla tak účinně zosobňovat prostřednicí mezi lidmi a Bohem.¹¹² Prosební průvody k domácím svatyním byly motivovány zprávami o zázracích, vyslyšených přáních i uzdravení nemocných a jejich cílem bylo vyjádřit patronce místa, Panně Marii, poděkování za projevenou přízeň, požádat o odpuštění a kát se za spáchané hříchy, či přednést vlastní prosebnou modlitbu. Mariánská pouť se stala ústředním výrazem lidové zbožnosti.¹¹³

„Nejuctívanějším mariánským obrazem barokních Čech byla Panna Marie Pomocná, pocházející z Pasova. Ctěna byla zejména v Praze, ... Křešicích na

111 Royt, J.: Barokní pouť a poutní místa, In: Dějiny a současnost, 3/1991, s. 27

112 Piňha, P.: Jedeme na pouť, Poustevník 2007, s. 41

113 Courth, F.: Mariánské pouti, In: Petri, H.-Beinert, W.: Učení o Marii, Olomouc 1996, s. 491

*Litoměřicku, v Chlumku u Luže ...*¹¹⁴ Jednalo se o kopii obrazu Marie Panny Pasovské, jak ostatně napovídá výše uvedené širší pojmenování díla, s níž však bylo zacházeno stejně jako by byla originálem. Dělo se tak v duchu přesvědčení, že všechna zobrazení uctívané osoby jsou si rovna, protože se předpokládala existence spojení mezi obrazem a jeho prvotním předobrazem.¹¹⁵

Navštívení poutního místa však nebylo jen obyčejným prohlédnutím si významného a tajemného sakrálního prostředí, jednalo se především o účast na určitém ceremoniálu s pevně danými pravidly. Zdeněk Kalista ve svém výzkumu prokázal rozborem poutní literatury, že měli poutníci předepsané písně a modlitby, které musely být v určitou dobu proneseny, a úkony před vstupem na posvátné místo, jež musely být vykonány. Pout' byla také prostředkem k vytvoření pocitu sounáležitosti a opory mezi poddaným lidem, který se v době sedmnáctého a osmnáctého století neustále potýkal se strachem z různých přírodních pohrom, nemocí a válek.¹¹⁶

Není proto divu, že milostný obraz Panny Marie na Chlumku přiváděl do Luže množství poddaného lidu i urozených osob, zejména slavil-li se právě nějaký významný mariánský svátek. Podstatnou měrou také vzrostl příliv věřících přicházejících k obrazu Panny Marie po dokončení a slavnostním vysvěcení nového kostela v roce 1713. Tak již roku 1729¹¹⁷ dosahuje počet poutníků třiceti tisíc a jednoho sta osob, k tomu jsou zvláště zmíněna velká procesí z věnných měst Království českého – Chrudimi, Poličky a dalších.

Návštěvnost mariánského poutního chrámu neustále vzrůstala, stejně jako počet přichozích kajících procesí. Kromě let 1734¹¹⁸ a 1736¹¹⁹, kdy množství zaznamenaných osob přistupujících ke svatému přijímání pokleslo pod hranici třiceti tisíc, dokládají toto tvrzení zápisy ve všech dochovaných ročních zprávách košumberské rezidence. Z nich se také dovídáme, že k roku 1748¹²⁰ bylo komunikantů již rovných čtyřicet tisíc a v roce 1757¹²¹ dokonce čtyřicet tři tisíc sedm set. Ze stejných

114 Royt, J.: Křesťanská pout' po barokních Čechách, In: Český lid = Ethnological journal: Národopisný časopis, 4/1992, s. 328

115 Kolb, K.: Typologie milostných obrazů, In: Petri, H.-Beinert, W.: Učení o Marii, Olomouc 1996, s. 609

116 Blíže viz. Na cestu poutníkům, In: Kalista, Z.: Česká barokní pout', Žďár nad Sázavou 2001, s. 71-94

117 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Annus Domini 1729

118 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Annua littera residentiae S. J. Kossumbergae ad annum 1734, s. 4

119 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Annua littera residentiae S. J. Kossumbergae ad annum 1736, s. 3

120 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Annua littera residentiae Kossumbergensis ad annum 1748, s. 2

121 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Annus

pramenů dále lze zjistit, že v letech 1748 až 1757 docházelo na Chlumek v průměru třicet procesí ročně.

5. 4. Ostatní činnosti jezuitů na Chlumku

Péče o šíření a opětovné upevňování katolického náboženství byla na Chlumku, ačkoliv zajisté nejen tam, spjata s velice různorodou pracovní náplní. Poddaný lid usazený na košumberském panství bylo obtížné přetavit ve věrné následovníky křesťanského učení, protože „náboženské vědomí venkovanů v tomto kraji bylo nejspíše podivnou směsicí pozůstatků reformačního učení a různých fantasticko-magických představ“¹²².

Čas od času byly mezi lidmi, a to i v sousedních vesnicích městečka Luže, nalezeny, zabaveny a posléze také spáleny, či jinak zničeny heretické knihy. Jednalo se o soupisy magických zaříkáadel, myšlenek neslučujících se s katolickou vírou nebo například přímo o 'kouzelnické' knihy.¹²³ Tyto nevhodné knihy pak byly nahrazovány jinými, pravověrnými.¹²⁴

Kromě knih jezuité odstraňovali též různé magické předměty a pohanské zvyklosti – údajně již roku 1677¹²⁵ došlo ke zrušení Bacchanalií. Bacchanalie, liberalie nebo též masopust osvobozovaly lid od starostí všedního života nevázaným hodováním a pořádáním masopustních průvodů; jednalo se o dobu tří dnů, jež uzavíraly takzvané předposti a přinášely uvolnění mezi vážným obdobím vánoc a dobou postní.¹²⁶

Nesmírné důležitosti bylo také dříve několikrát zmiňované výchovné působení jezuitů na děti z celého panství. Otcové z Tovaryšstva podstatně zasahovali do průběhu výuky a vedli výklady katechismu, což „prý přinášelo užitek i dospělým, neboť mládež poučovala starší o náležitostech zpovědi a napomínala rouhače“¹²⁷.

Katechetická kázání byla navíc pořádána i pro dospělé. Měla se konat po celý rok průměrně jednou týdně, konkrétně každou neděli, a ve svátky; přitom však byly

1757

122 Skřivánek, M.: K počátkům jezuitské residence na Chlumku u Košumberka, In: Rekatolizace v českých zemích (Sborník příspěvků z konference v Jičíně dne 10. září 1993), Pardubice 1995, s. 93
123 Tamtéž, s. 90

124 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Littera annua residentiae Kossumbergensis S. J. ad annum 1745

125 Oliva, V.: Z minulosti Chlumku u Luže, Praha 1907, s. 42-43

126 Masopust, Katedra občanské výchovy a filozofie PdF UK, 12. 6. 2005 (cit. 24. 7. 2010). Dostupné na WWW: <http://userweb.pedf.cuni.cz/kov/download.htm>

127 Skřivánek, M.: K počátkům jezuitské residence na Chlumku u Košumberka, In: Rekatolizace v českých zemích (Sborník příspěvků z konference v Jičíně dne 10. září 1993), Pardubice 1995, s. 89

mezi jednotlivými lety výrazné rozdíly. Ve zprávách z let 1732 až 1757 je nejmenší počet katechezí uveden v roce 1757¹²⁸ a nedosahuje čísla čtyřicet, naproti tomu roku 1748¹²⁹ proběhlo celkem osmdesát výkladových kázání. Právě tento počet odpovídá výše zmíněné stanovené frekvenci katechezí, jelikož nedělí je v roce asi padesát dva a zasvěcených svátků bylo před josefínskými redukcemi přes čtyři desítky.

Význam poutního místa na Chlumku je pak možné vyjádřit počtem duchovních z okolních vesnic a měst, kteří při návštěvě Košumberku celebrowali v kapli Narození Panny Marie vlastní mši, což si zajisté pokládali za čest a také tímto způsobem splnili svoji povinnost odsloužit alespoň jednu mši denně. Údaje o jejich počtu jsou však velice proměnlivé.

Ve stejném časovém úseku, jako byl sledován počet katechetických cvičení, bylo externisty slouženo průměrně asi čtyři sta padesát bohoslužeb ročně. Opravdu velký rozdíl panuje mezi lety 1739¹³⁰ a 1745¹³¹, kdy pro rok první je uveden počet dvě stě osmdesáti těchto kněží a pro rok druhý celkem šest set padesát osm. Během šesti let tak externisté vedli téměř o čtyři sta mší více, než tomu bývalo dříve. Do zmíněného roku 1745 byl totiž počet tří set bohoslužeb sloužených externími kněžími překročen jen zřídka.

V případě nutné potřeby přijímali jezuité výpomoc při sloužení mši na Chlumku od kněží ze sousedních vsí. Tato služba nebyla pouze jednostranná, bylo-li třeba zastoupili okolní duchovní po nějakou dobu zase jezuité z Chlumku – například v době dlouhé nemoci.

K dalším příležitostem, kdy byla v kostele na Chlumku celebrowána mše někým jiným než košumberskými jezuity, patřila významná výročí nebo svátky důležitých světců včetně svátků patronů řádu – především svatého Ignáce, Františka Xaverského a Aloisia a samozřejmě velké mariánské svátky¹³². V den svátku svatého Františka Xaverského v roce 1745¹³³ sloužil hlavní mši děkan ze Skutče a na svátek svatého Ignáce, patriarchy řádu byl téhož roku zase pozván farář z Nových Hradů.

128 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Annus 1757

129 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Annua littera residentiae Kossumbergensis ad annum 1748

130 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Annua littera residentiae S. J. Kossumbergae ad annum 1739, s. 4

131 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Littera annua residentiae Kossumbergensis S. J. ad annum 1745, s. 2

132 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Littera annua residentiae Kossumbergensis S. J. ad annum 1746, s. 2

133 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Littera annua residentiae Kossumbergensis S. J. ad annum 1745, s. 1

Naopak při slavnostech v ostatních blízkých lokalitách byli k celebrování hlavní mše, nebo k vedení kázání zváni zase jezuité z Košumberka. Jednalo se především o svátek svatého Antonína v Chrudimi, svatého Prokopa v Nových Hradech, svaté Trojice v Jenšovicích a svatého Bartoloměje v Luži. Dále se účastnili na oslavách svátku svatého Jakuba v Chraustovicích, svatého Václava v Holicích, svátku Povýšení svatého kříže v děkanátu Litomyšl¹³⁴ nebo svatého Jiří ve Voleticích.

V pramenech se také nachází četné zmínky o pořádání tří druhů církevních shromáždění, k jejichž podstatě a průběhu se však bohužel nezachoval žádný detailnější zápis. První skupina je tvořena takzvanými konventy, což byly dle mého názoru sešlosti duchovních z jezuitského řádu, druhá byla označena jako mariánské sněmy, tedy se s největší pravděpodobností jednalo o schůzky členů Mariánského bratrstva.

Ve zprávě z roku 1734¹³⁵ je dochován zápis padesáti jedna konventů; v dalších letech se jejich četnost výrazně snížila a ustálila se kolem jedenácti za rok, což odpovídalo asi jednomu konventu měsíčně. Sněmy Mariánského bratrstva pak máme písemně doloženy v letech 1746, 1748 a 1757. V tomto případě zarazí uvedené množství sněmů v roce 1748¹³⁶, kdy mělo bratrstvo Panny Marie údajně neuvěřitelných devadesát jedna sešlostí; v ostatních dvou letech se sněm konal pouze devětkrát a jedenáctkrát.

Třetí skupinu pak tvořila blíže neurčená shromáždění, která byla v kostele pořádána mnohem častěji. Od roku 1734 až do konce padesátých let je doloženo v průměru osmdesát až devadesát vykonaných shromáždění ročně.

Výjimečně patřilo k práci košumberských jezuitů také křtění novorozenců, udělování svátosti manželské, uvádění nových rodiček, poskytování posledního pomazání zemřelým a zajištění pohřbů. Tyto činnosti totiž pravidelně vykonával lužský farář jako správce farního kostela, a proto jejich provedení musela kněžím na Košumberku schválit biskupská konzistoř.

Svatby, uvádění rodiček a pohřby se v ročních zprávách objevují velice zřídka a nikdy nepřesahují číslo tři. Četnější jsou pak křty a udělování posledního pomazání, kdy nejvíce křtěných, a sice sedmnáct, bylo v roce 1732¹³⁷ a nejvíce svátostí nemocných

134 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, *Annua littera residentiae S. J. Kossumbergae ad annum 1734*, s. 1

135 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, *Annua littera residentiae S. J. Kossumbergae ad annum 1734*, s. 4

136 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, *Annua littera residentiae Kossumbergensis ad annum 1748*, s. 2

137 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, *Annua littera residentiae Societatis Jesu Kossumbergae ad 1732*, s. 4

bylo uděleno v roce 1737¹³⁸, a to celkem třicet šest.

Ani zde však nekončí výčet povinností členů řádu usazených v residenci při Chlumku, protože k jejich základní práci náležely misie, konkrétně vnitřní misie konané v rámci určené provincie. „*Chlumečtí jezuité měli misionářské stanice v Žumberce a v Nasavrkách.*“¹³⁹ Misionářská činnost vlastně patřila k první a nejdůležitější činnosti každého kněze řádu. „*Zaměření a cíl, k němuž tato Societas směřuje, je chodit po různých krajích světa a hlásat slovo Boží, zpovídat a duchovně pomáhat lidem milostí Boží a všemi dostupnými prostředky ...*“¹⁴⁰ Za pomoci vnitřních misí se jezuitům dařilo přivádět obyvatelstvo košumberského panství zpět ke katolické víře a sjednocovat je pod svým vedením.

5. 5. Hereze Ondřeje Zicha

„*V roce 1679, kdy byla v plném proudu stavba rezidence, předstíral kolář z Luže Ondřej Zich, že měl zvláštní vidění.*“¹⁴¹

Lužský kolář tvrdil, že jej opakovaně navštívil bíle oděný muž a že mu přikázal zastavit stavební práce na jezuitské residenci, protože je při ní vykořisťován a utlačován poddaný lid. Zich také zinscenoval předání lístku, údajně psaného samotným Bohem, kde byli Hraběnka i 'nový prorok' vyzváni k pokání. Při jeho neuposlechnutí a nenásledování předaných instrukcí by byli jmenovaní potrestáni Božím hněvem, který se v době převzetí listu již projevil dvěma údery blesku, jedním do hradu Košumberku a druhým u splavu; třetí úder měl následovat a způsobit naprosté zničení hradu.¹⁴²

Aby mohl lépe přesvědčit prosté obyvatele Luže o pravdivosti svých slov, sehrál setkání s oním mužem v bílém rouchu v polích před pracujícími lidmi. Tajemnou osobou však byla ve skutečnosti Zichova manželka v převlečení.¹⁴³ Jezuitští otcové se jeho heretickými vizemi nenechali zmást a důrazně jej napomenuli.

Nebezpečí tohoto jednání spočívalo především v onom tvrzení, že hraběnka své poddané probíhající stavbou utiskuje. Tento názor se záhy roznesl po okolí a hraběnka byla nucena uklidňovat své poddané, mezi nimiž se šířil strach z příchodu soudného

138 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Annua littera residentiae S. J. Kossumbergae ad annum 1737, s. 4

139 Oliva, V.: Tovarystvo Ježíšovo, Brno 1910, s. 372

140 Čornejová, I.: Tovarystvo Ježíšovo, Praha 1995, s. 120

141 Skřivánek, M.: K počátkům jezuitské residence na Chlumku u Košumberka, In: Rekatolizace v českých zemích (Sborník příspěvků z konference v Jičíně dne 10. září 1993), Pardubice 1995, s. 90

142 Tamtéž, s. 91

143 Oliva, V.: Z minulosti Chlumku u Luže, Praha 1907, s. 45

dne, proto také nebyl zpočátku Zich zatčen. Když však ve svém počínání nadále pokračoval, muselo být přistoupeno k jeho uvěznění. Při následujícím vyšetřování vyšlo najevo, že autory oněch 'Božích listů' jsou holický učitel a jeho bratr, Jakub Doubal z Hrochova Týnce. Viníci veřejně přiznali svůj podíl na podvodu a Zich byl odsouzen k práci na stavbě rezidence. Byl sice už po čtyřech měsících propuštěn, pravděpodobně díky učiněnému pokání, ale přišel na žádost lužských měšťanů o svůj dům ve městě a o možnost vykonávat zde kolářské řemeslo.¹⁴⁴

Ve státním okresním archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli se do dnešní doby zachoval jeden nedatovaný heretický list¹⁴⁵, který je velice zajímavý nejen svým obsahem, ale také slohovou úpravou. Jedná se pravděpodobně, na rozdíl od hereze Ondřeje Zicha bojujícího proti hraběnce a jezuitům, o výraz přemrštěné lidové zbožnosti vycházející z doslovného chápání základních tezí katolické věrouky. Zde je však možné jej použít pro získání představy, jak také mohlo v některých ohledech vypadat psaní předané Zichem jeho vrchnosti.

Na třech vcelku hustě popsaných stranách zmíněného listu jsou věřící vyzýváni velmi neupraveným stylem k pokání a dodržování desatera přikázání pod pohrůzkou zatracení pro ty, kteří by božího příkazu neuposlechli. Za pisatele listu je označen sám Ježíš Kristus, jenž jej „v moci Božství svého svatého psal sám ... vlastní rukou svou ...“¹⁴⁶. Na konci třetí strany je pak ještě pojednáváno o roku 1999, ve kterém proběhne poslední soud nad celým světem.

Jezuité tedy museli kromě skrytých pohanských zvyklostí a 'čarodějných' knih potlačovat mezi obyvateli košumberského panství také lidové pověry a občasné heretické výstupy. Podle postupného návratu jak tohoto panství, tak celého českého království zpět do lůna katolické církve se dá usuzovat, že jejich snažení bylo více než úspěšné. Dokládají to také záznamy v často zmiňovaných ročních zprávách z košumberské rezidence o opětovném přistupování k pravé víře. Také se dočteme vždy o jedné úspěšné konverzi ke křesťanství roku 1736¹⁴⁷ i 1746¹⁴⁸.

144 Skřivánek, M.: K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku u Košumberka, In: Rekatolizace v českých zemích (Sborník příspěvků z konference v Jičíně dne 10. září 1993), Pardubice 1995, s. 91

145 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Tento list jest v slavném kostele v Římě ...

146 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Tento list jest v slavném kostele v Římě ..., s. 1

147 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, *Annua littera residentiae S. J. Kossumbergae ad annum 1736*, s. 3

148 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, *Littera annua residentiae Kossumbergensis S. J. ad annum 1746*, s. 2

6. Zázraky spojené s poutním místem na Chlumku u Luže

Sláva poutního chrámu stojícího naproti hradu Košumberk se velice záhy po jeho vzniku roznesla po širokém okolí, což potvrzoval vzrůstající počet přicházejících procesí. Důvodem tohoto rychlého vzestupu byl zázračný milostný obraz Panny Marie Pomocné, jež byla patronkou zmíněného poutního místa. Přesněji řečeno se onou příčinou velké obliby chrámu na Chlumku stalo „časté vyslyšení modliteb před obrazem přednesených“¹⁴⁹ a zázraky, jež se zde udály, protože se o nich šířily zvěsti do celých východních Čech. Jakého druhu byly tyto zázraky dnes můžeme zjistit díky tomu, že si jezuité všechny případy pečlivě zaznamenávali, jelikož byly důkazem o úspěšnosti jejich posláních v místě působení.

Mezi nejčastěji zapsané divy přičítané přímluvám Panny Marie patří především uzdravování nemocných nebo zraněných osob. Tak například roku 1727¹⁵⁰ jistý František Růžička, kuchař z Podhořan, spolkl nešťastnou náhodou jehlu, kterou se ani přes velké snažení lékařů nepodařilo z jeho žaludku odstranit. Vykonal tedy pěší cestu na Chlumek, kde prosil Pannu Marii o pomoc a druhého dne zjistil, že bylo jeho přání vyslyšeno. Roku 1728¹⁵¹ byl podobným způsobem před smrtí zachráněn jakýsi občan z Poličky poté, co v důsledku vážného poranění nožem ztratil velké množství krve.

V roce 1734 líčí jezuitský pisatel v obšírné zprávě množství dobrodiní, které prokázala Bohorodička příchozím kajícím. Tři lidé byli tentýž rok po modlitbách v chrámu vyléčeni z dlouhé horečky¹⁵², uzdravení se také dočkali mnozí obyvatelé města

149 Kolb, K.: Typologie milostných obrazů, In: Petri, H.-Beinert, W.: Učení o Marii, Olomouc 1996, s. 610

150 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Annus Domini 1727

151 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Annus Domini 1728

152 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Annua littera residentiae S. J. Kosumbergae ad annum 1734, s. 2

Litomyšle – Ludmila Turnovská byla dokonce vyléčena mocí Panny Marie po dlouhých šestnácti letech nemoci¹⁵³. Roku 1746 zase pomohla návštěva chrámu na Chlumku matce z Rychnova, když její novorozené dítě nechtělo přijímat mateřské mléko.¹⁵⁴

Uzdravených z různých nemocí a neduhů však bývalo každým rokem několik. Zmíním zde ještě záznam k roku 1756, kde je psáno, že tehdy bylo na přímluvu Panny Marie navraceno zdraví hned dvanácti osobám.¹⁵⁵

Množství vyslyšených proseb bylo patrné také na velkém počtu darů, které do chrámu k oltáři, nad nímž visel zázračný obraz, nosili vděční obyvatelé měst a vesnic z košumberského panství a blízkého okolí. Jednalo se nejčastěji o finanční obnos, či nějaký drahý předmět přidaný k vnitřní výzdobě kostela. Manželka lužského purkrabího, Alžběta Novoveská, nechala například roku 1729 zhotovit pro Pannu Marii a Jezulátko dvě stříbrné koruny; jiný dárce věnoval kostelu 50 zlatých.¹⁵⁶ Z roku 1734 pochází zase stříbrné paprsky zavěšené na oltář svaté Apolonie a dva stříbrné svícny postavené k oltáři, na němž je umístěn obraz Panny Pomocné.¹⁵⁷

Někteří z přichozích poutníků, či prosebníků přinášeli s sebou do chrámu občas drobné dárky jako výraz vděčnosti a projev úcty. Například roku 1757 je zaznamenáno, že bylo odevzdáno množství takových malých darů.¹⁵⁸ Dnes však nelze zjistit, jakou měly konkrétní podobu, či jejich přesný počet, protože k této poznámce nebylo připojeno žádné širší vysvětlení. Bohužel se jich do dnešních dnů také příliš nedochovalo, protože po zrušení jezuitského řádu roku 1773 byly z chrámu téměř všechny odstraněny.

153 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, *Annua littera residentiae S. J. Kossumbergae ad annum 1734*, s. 3

154 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, *Littera annua residentiae Kossumbergensis S. J. ad annum 1746*, s. 1

155 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, *Annus 1756*

156 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, *Annus Domini 1729*

157 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, *Annua littera residentiae S. J. Kossumbergae ad annum 1734*, s. 3

158 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, *Annus 1757*

7. Přijetí jezuitů na košumberském panství

Ačkoliv se nedlouho po příchodu členů řádu Tovaryšstva Ježíšova na Košumberk začalo obyvatelstvo celého panství po vzoru své vrchnosti¹⁵⁹ navracet ke katolickému vyznání, nebylo přijetí jezuitů v městě Luži i v blízkém okolí příliš vřelé. V sedmnáctém a osmnáctém století neměli venkovští lidé nijak velký přehled o dění ve světě; dalo by se říci, že jejich svět byl tvořen pouze místem, kde vyrůstali, žili a pracovali. Tuto skutečnost lze považovat za jeden z hlavních důvodů, proč byly jejich reakce na zavádění cizích nebo nových věcí ve většině případů víceméně negativní.

Usazení jezuitů na Košumberku a pozdější stavební činnost ve prospěch řádu zajisté místní obyvatelstvo patřičně rozladila. Představu o vzájemných vztazích si můžeme utvořit na základě několika zmínek v ročních zprávách jezuitů, které se týkají trvání i urovnávání sporů mezi otci Tovaryšstva Ježíšova a měšťany z Luže.

V roce 1728¹⁶⁰ musel například superior P. Jiří Hlinský¹⁶¹ sjednávat nápravu v otázce robotních povinností občanů lužských vůči jezuitské vrchnosti a uklidňovat panující rozbouřené nálady. Obyvatelé městečka totiž odmítali poslušnost při plnění uložené práce na pozemcích náležejících členům Tovaryšstva. Otcí superiorovi z košumberské rezidence se naštěstí podařilo v tomto případě robotníkům domluvit a obnovit pořádek na panství. Podobné střety však jistě nebyly ojedinělou záležitostí.

Spory s jezuitou nevyvolávali ovšem jen nepracující poddaní, ale také sousední panství a šlechtické osoby mající na Košumberku a jeho přiléhajících pozemcích nějaké

159 Myšlena je jak hraběnka Marie Maxmiliána, tak po její smrti jezuitští kněží na Košumberku, protože jim hlavní část panství odkázala ve své závěti v roce 1684 a potvrdila své rozhodnutí i ve druhé závěti z roku 1690, ačkoliv tehdy část panství odkázala svým vnoučatům.

160 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Annus Domini 1728

161 Oliva, V.: Tovaryšstvo Ježíšovo, Brno 1910, s. 367

vlastní pohledávky. Již roku 1698¹⁶² odehrávala se soudní pře o vlastnictví statku Roubovice mezi rektorem Tovaryšstva Ježíšova v Hradci Králové Václavem Teicherem a hrabětem Svaté říše římské Norbertem z Kolovratu, stávajícím majitelem sporného majetku. Hraběnka Marie Maxmiliána totiž ve své závěti z roku 1684¹⁶³ odkázala toto panství rezidenci na Košumberku.

Některé neshody v názoru na majitele určitého pozemku byly řešeny u soudních dvorů po dlouhá léta. Ve zprávě z roku 1755¹⁶⁴ se nachází krátký záznam o konečném rozsouzení desetiletí se táhnoucího sporu mezi jezuitskou rezidencí a sousedním panstvím rychmburským pravděpodobně o vyznačení hraniční čáry v určitých sporných lokalitách, na něž si činili nárok oba výše zmínění zástupci vrchnosti. Kontroverze trvala již od roku 1674 a skončila vítězně pro členy Tovaryšstva Ježíšova, protože právě jim byla sporná území roku 1755 přidělena.

Většina vedených sporů tedy končila pro jezuitu vítězně; zajisté také proto, že jejich rekatolizační činnost v českých zemích byla podporována vládnoucím habsburským rodem, avšak nelze opomenout ani fakt, že ve většině těchto pří byli kněží na Košumberku či jejich nadřízení právě tou stranou, která byla v právu.

Všechny příčiny vzájemných neshod byly odstraněny roku 1773 zrušením řádu Tovaryšstva Ježíšova. „*Dne 21. července roku 1773 vydal papež Kliment XIV. breve 'Dominus ac redemptor noster' (Pán a Vykupitel náš), jímž byl jezuitský řád zrušen. Papežskou mocí byla Societas potvrzena, z vůle, byť ne zcela samostatně, nejvyššího náměstka Božího na zemi byla i zlikvidována.*“¹⁶⁵ Téhož dne potvrdil pro české země zrušení řádu císař Josef II., čímž všechny statky zrušených kolejí připadly do studijního fondu, částečně také do fondů náboženského a nadačního.¹⁶⁶

Poutní kostel Panny Marie Pomocnice křesťanů byl posléze v roce 1782 převeden do správy lužského duchovenstva a v roce 1783 se stal farním kostelem města Luže, poté co se kostel svatého Bartoloměje v Luži stal filiálním.¹⁶⁷

162 Národní archiv Praha, fond Jesuitika, sign. XXX/1/9 Košumberk-residence, In den dritten blankyten Quatern ... 1698

163 viz. kapitola 2. 3. Závěť hraběnky Hýzrlové

164 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Annua littera residentiae Kossumbergensis Societatis Jesu ad annum 1755

165 Čornejová, I.: Tovaryšstvo Ježíšovo, Praha 1995, s. 207

166 Bílek, T. V.: Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených, Praha 1893, s. 6

167 Naňková, V.: Poutní kostel Panny Marie na Chlumku v Luži, Farnost Luže 2009 (cit. 27. 7. 2010). Dostupné na WWW: <http://www.chlumek.net/JChlumek>

Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo zachytit historii vzniku a vývoje poutního místa na Chlumku u města Luže, dále jsem se pokusila zrekonstruovat, jakým způsobem probíhal v sedmnáctém a osmnáctém století provoz takového chrámu pod jezuitskou správou i jaké těžkosti byly s tímto provozem spojené.

Ke vzniku mariánské kaple a později kostela na Chlumku dochovalo se poměrně dostatečné množství pramenů, ze kterých je možné postup stavebních prací a částečně také důvody k jejich zahájení vysledovat. Bohužel se v nich však nenachází popis vzhledu původní kaple. Jediným určením její podoby je tak pro nás dnes informace o inspiraci vzhledu této stavby pravděpodobně podle kaple v německém městečku Altötting v Bavorsku.

Ke zmíněnému provozu poutního místa v době barokní jsem v pramenech našla nejvíce informací v jezuitských ročních zprávách z košumberské rezidence, z nichž ty z konce sedmnáctého století byly sice stylisticky bohatší než zprávy z první poloviny osmnáctého století, avšak po obsahové stránce je jejich význam problematičtější. Přece jen za existence poutního kostela, ne jen kaple, byla celková návštěvnost chrámu na Chlumku mnohem vyšší, tedy se naskytovalo také více podnětů k zaznamenání.

Další překážku pak tvořila skutečnost, že se ony zmíněné zprávy nedochovaly kompletně pro celé sledované období. Na celek z let sedmdesátých až devadesátých sedmnáctého století je možné navázat až zprávami z konce let dvacátých století následujícího. Nejmladší *Litterae annuae* nese ve svém nadpisu letopočet 1757; z posledního desetiletí existence jezuitské rezidence se tedy již žádné podobné zdroje informací podle všeho nezachovaly.

Význam tohoto poutního místa nespočívá jen v jeho vnějším architektonickém provedení, ačkoliv patří mezi mistrnou ukázkou stavebního slohu doby klasického baroka v našich zemích a celá stavba je citlivě zakomponována do prostředí okolní krajiny, jeho hodnotu vytváří především komplexně zachovaná vnitřní výzdoba chrámu. Jedná se o stylově jednotnou čistě barokní výzdobu s několika málo později přidanými rokokovými prvky, která se v současné době vidá jen zřídka, především díky pozdějším přestavbám a úpravám, jimiž dnešní chrámy za staletí své existence nutně procházely.

Poutní chrám na Chlumku byl také podroben stavebním opravám, a sice ve druhé polovině devatenáctého století, jednalo se však o napravení vnějších škod způsobených vlivem klimatických podmínek. Vnitřní jednota, stejně jako historická a umělecká hodnota chrámu nebyla nikdy narušena.

Anotace

Jméno a příjmení autora: Hana Ošřádalová

Název katedry a fakulty: Katedra historie, filozofická fakulta

Název diplomové práce: Vznik a provoz poutního místa Luže-Košumberk – 17. a 18. století

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Jana Oppeltová, Ph.D.

Počet znaků: 97 044

Počet příloh: 5 stránek

Počet titulů použité literatury: 26

Klíčová slova: poutní místo, pouť, procesí, kostel, kaple, chrám, Luže, Košumberk, Chlumek, hraběnka, Slavata, jezuité, Tovaryšstvo Ježíšovo, provoz, závěť, stavba, baroko

Charakteristika diplomové práce: Bakalářská diplomová práce zachycuje založení kaple a následně kostela Panny Marie hraběnkou Marií Maxmiliánou Evou Terezií Hýzřlovou na vrchu Chlumek u města Luže-Košumberk na konci 17. století a vznik poutního místa i jeho následný provoz pod jezuitskou správou ve století osmnáctém až téměř do roku 1773, kdy byl řád Tovaryšstva Ježíšova zrušen papežským breve, což pro českou provincii potvrdil císař Josef II. Práce se zaměřuje na jednotlivé činnosti spojené s provozem poutního místa v době barokní a podává ucelený přehled o rostoucím významu tohoto chrámu pro celou oblast východních Čech.

Seznam pramenů a literatury

- prameny:

1) Státní okresní archiv Chrudim

- fond: Archiv města Luže

→ karton 15, inv. č. 898, 905, 923, 924, 926, 937, 939

→ karton 24, inv. č. 1084, 1085, 1088, 1089, 1092

→ karton 40, inv. č. 1287, 1288, 1289

→ karton 54, inv. č. 1701, 1702

→ kniha 54, inv. č. C, Pamětní kniha obnovy chrámu na Chlumku

→ kniha 38, inv. č. 38

2) Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli

- fond: Vikariátní úřad Litomyšl

→ karton 16

→ karton 17

3) Státní oblastní archiv v Zámrsku

- fond: Velkostatek Rychmburk (Předhradí) - Chroustovice - Košumberk

→ sign. A Fasc. 2 č. 3 -17, inv. č. 6534

→ sign. A Fasc. 7. inv. č. 6536

→ karton 1, inv. č. 6527

→ kniha 2658, inv. č. 6394

→ kniha 2922, inv. č. 6754

→ kniha 2999, inv. č. 6831

→ kniha 3138, inv. č. 6570

→ kniha 3139, inv. č. 6571

4) Státní oblastní archiv v Třeboni, pobočka Jindřichův Hradec

- fond: Rodinný archiv Slavatů z Chlumu a Košumberka

→ karton 3, inv. č. 79, sign. II.K 3, II.K 3a

5) Národní archiv Praha

- fond: Jesuitika

→ karton 75-76, inv. č. 93:

- sign. XXX/1/5 - XXX/1/9

- sign. XXX/2/2, XXX/2/3, XXX/2/5, XXX/2/6, XXX/2/9,
XXX/2/10, XXX/3/1

→ karton 158, inv. č. 448, sign. IIIo 429

- fond: Archiv pražského arcibiskupství (APA)

→ kniha B12/3, inv. č. 1329

→ kniha B13/15, inv. č. 1355

→ kniha 2040, inv. č. 3351

→ kniha 2041, inv. č. 3352

→ inv. č. 5266, Výpis z urbenních register 1571

- fond: APA - Knihy farních důchodů

→ kniha B41/2, inv. č. I/2. 202

→ kniha B41/4, inv. č. III. 102

→ kniha B41/5, inv. č. IV. 169

- literatura:

- **Adámek, K. V.:** Luže, Košumberk a Chloumek v XVII. a XVIII. věku, In: Památky archeologické a místopisné, Praha 1901, s. 394-412, 496-514
- **Bílek, T. V.:** Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených, Praha 1893
- **Courth, F.:** Mariánské pouti, In: Petri, H.-Beinert, W.: Učení o Marii, Olomouc 1996, s. 491-508
- **Čornejová, I.:** Továřstvo Ježíšovo, Praha 1995
- **Emler, J.:** Rukověť chronologie křesťanské, zvláště české, Praha 1876
- **Jeníček, V. V.:** Košumberská kronika II, Košumberk 1924
- **Jeníček, V. V.:** Poslední Slavatovna Košumberská (1633-1690), Praha 1940
- **Kalista, Z.:** Česká barokní pout', Žďár nad Sázavou 2001

- **Kalista, Z.:** Tvář baroka, 2. vyd., Praha 2005
- **Kolb, K.:** Typologie milostných obrazů, In: Petri, H.-Beinert, W.: Učení o Marii, Olomouc 1996, s. 608-626
- **Košnář, J.:** Poutnická místa a památné svatyně v Čechách, Praha 1906
- **Kristián z Koldína, P.:** Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou, 5. vyd., Praha 1876
- **Mixová, V.:** K otázce navrhovatele mariánského kostela na Chlumku v Luži, In: Umění = Art: časopis Kabinetu pro theorii a dějiny umění ČSAV, číslo 2, Praha 1954, s. 256-258
- **Naňková, V.:** Architekt a stavitel Pavel Ignác Bayer – představy v literatuře a skutečnost, In: Umění = Art: časopis Kabinetu pro theorii a dějiny umění ČSAV, číslo 22, Praha 1974, s. 224-227
- **Neumann, J.:** Malířství XVII. století v Čechách, Barokní realismus, Praha 1951
- **Oliva, V.:** Továřstvo Ježíšovo, Brno 1910
- **Oliva, V.:** Z minulosti Chlumku u Luže, Praha 1907
- **Pitřha, P.:** Jedeme na pouť, Poustevník 2007
- **Royt, J.:** Barokní pouť a poutní místa, In: Dějiny a současnost, 3/1991, s. 27-31
- **Royt, J.:** Křesťanská pouť po barokních Čechách, In: Český lid = Ethnological journal: Národopisný časopis, 4/1992, s. 323-338
- **Skřivánek, M.:** K počátkům jezuitské residence na Chlumku u Košumberka, In: Rekatolizace v českých zemích (Sborník příspěvků z konference v Jičíně dne 10. září 1993), Pardubice 1995, s. 85-94
- **Štech, V. V.:** Československé malířství a sochařství nové doby, svazek první, Praha 1638-39
- **Tejkl, J.:** Počátky tvorby Jiřího Františka Pacáka a její sociální kořeny, In: Umění = Art: časopis Kabinetu pro theorii a dějiny umění ČSAV, číslo 29, Praha 1981, s. 427-436
- **Toman, P.:** Nový slovník československých výtvarných umělců, díl I. A-K, Ostrava 1993
- **Válka, J.:** Problém baroka jako kulturní a historické epochy, In: O barokní kultuře, Brno 1968, s. 11-24
- **Wirth, Z.:** Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Vysokomýtském, Praha 1902

- zdroje:

- Masopust, Katedra občanské výchovy a filozofie PdF UK, 12. 6. 2005. Dostupné na WWW: <http://userweb.pedf.cuni.cz/kov/download.htm>
- **Naňková, V.:** Poutní kostel Panny Marie na Chlumku v Luži, Farnost Luže 2009. Dostupné na WWW: <http://www.chlumek.net/JChlumek>
- Oficiální stránky města Altötting, Stadt Altötting 2010, Dostupné na WWW: <http://www.altoetting.de/cms/Startseite.phtml>

Resumé

The bachelor thesis deals with the beginning, foundation and functioning of place of pilgrimage on the hill Chlumek next to the town Luže-Košumberk. The countess Marie Maxmiliána Eva Terezie Hýzrllová established this place of devotion to God's mother Virgin Mary in the year 1667. But the major church was finished at the turn of the seventeenth and eighteenth century.

Moreover treat this bachelor thesis of the authority of the Society of Jesus in the habsburg monarchy, mostly in the Czech kingdom. The Society of Jesus was in the baroque period a religious order of men called Jesuits, who followed the teachings of the Catholic Church. Jesuits priest came in Luže-Košumberk in this time and took over the responsibility for administration and functioning the new place of pilgrimage.

I got the main part of the information used in this thesis from the contemporary written documents and annual reports on jesuit's activity, which are deposited in archives in Prague, Chrudim, Litomyšl and Zámrsk today. With obtaining the basic knowledge helped me books about history of Society of Jesus and some works about furniture and look of the church on the Chlumek.

The bachelor thesis should contribute to the knowledge of history places of pilgrimage in the easter Bohemia and of religious history in modern period generally.

Přílohy

*Obrázek 1: Poutní kostel na Chlumku - pohled zleva, Dostupné na WWW:
http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Poutn%C3%AD_kostel_Panny_Marie_v_Lu%C5%BEi.jpg*

*Obrázek 2: Poutní kostel na Chlumku - pohled zprava, Dostupné na WWW:
<http://www.turistik.sk/cz/kraje/pardubicky-kraj/okres-chrudim/luze/chram-panny-marie-v-luzi/galerie/>*

Obrázek 3: Poutní kostel na Chlumku - pohled zepředu, Dostupné na WWW: http://www.czecot.cz/turisticky-objekt/8746_kostel-panny-marie-pomocnice-krestanu-na-chlumku-poutni-misto-luze

Obrázek 4: Poutní kostel na Chlumku - interiér, Dostupné na WWW: http://www.czecot.cz/turisticky-objekt/8746_kostel-panny-marie-pomocnice-krestanu-na-chlumku-poutni-misto-luze

#

Denio list gestrostarenim Drotela Kocime, Swatecho
Itra azava darysto oltajstlad swatim
Janom Ewangolijau. Sijitkorom gislo swa
toja sagryka. Jedo denni pozjstnarj br
luzo. Ja gzyist listud oglasjst swam taw
Amomy bojst swa swatose, Hall som bit ton
To Meastrj Miu ku laur swam, Abistose
zliuf Anzinku. Nistysaly, fawim. Abist
don swatrynj wortily, Anom swpwaye
waly, Kobo som Nam dall. Post dny Egna
nowany wawomiu. Pami ale don to gyst.
Abistose. Tam swatobc som gawofall.
Abistose Miu Anom Gwalily gadobro.
dny, Ataw somwam Dal, Lichowally, Jo
Ja swawedliwj gzyist listud. Sinbozj
Som z Murye fawny swawozany, faw
Pazuj wam, Abistose glijf Gyniu swaw
wally, fawda dnyfse wazily, Anzo
bigoly, swatj Postj zwis waly swikona
waly, w bazny boj gijw dily, Abistose
nit elbudeto zednaw swaw swawostaw
swawofawto, budu was zaso swawofaj. O.
Gnyimistawom, Gladom. awognoe, Abist
To gystie swaw swatobc. Tam was swawom
swawofaw swawofaj, swawofaw swawofaj.
Awaly, swawofaw swawofaw swawofaj, swawofaj
we obizjstj swawofaw swawofaw swawofaj
swawofaj. swawofaw swawofaw swawofaw swawofaj
swawofaw swawofaw swawofaw swawofaw swawofaw
swawofaw swawofaw swawofaw swawofaw swawofaw
swawofaw swawofaw swawofaw swawofaw swawofaw
swawofaw swawofaw swawofaw swawofaw swawofaw
swawofaw swawofaw swawofaw swawofaw swawofaw

Opatru starostu moj' atri, Agimus Muzjona
 wadling, trislis ofstia docudim, akab
 Gromobiz. Gromobiz. Dusi Lubis, wadi.
 Rozomin assoung, ssefsewulise. Pa
 fura foyeju wadi, foyeju boczka od
 ymu odwad, a fyste wam glosyrozosty
 fu' bidu wad foyeju Gromobiz a fra
 fkwim bloskam a omudnim gatmo
 nim, Gromobiz grom foyeju a foyeju
 Dobry wad Nam odymu, wosty wole
 Ubratim. foyeju a Rozominam wad glosy
 Dusi swate. Bicye zab klaz, zab foyeju
 wodon pobyry, Rozominam foyeju
 hu' hui Rozominam, foyeju gwas Rozominam
 foyeju, Dusi gwas Rozominam, dawno
 bicye bily gatrazim, foyeju boczka
 foyeju, wam pod Rozominam foyeju
 ymim. Bicye wad wole wzdymy, wole
 Dusi woframu boczka foyeju a foyeju
 foyeju wglatawal, foyeju wole foyeju
 foyeju foyeju, Rozominam wad foyeju
 foyeju, Bicye wad Rozominam foyeju
 foyeju wad, foyeju Rozominam
 foyeju, Rozominam foyeju wad, wole
 foyeju, wole Rozominam, foyeju
 wole Rozominam foyeju, foyeju
 wole Rozominam foyeju, foyeju
 wole Rozominam foyeju, foyeju
 wole Rozominam foyeju, foyeju
 wole Rozominam foyeju, foyeju
 wole Rozominam foyeju, foyeju
 wole Rozominam foyeju, foyeju

Příjmu jako Amoj Vístu budo gromu
od gústroho seny gwarodiv polany od
gústroho; gab Lvo Am list Arbudo onog
Vilowah guso w domo Mij; Arbudo za
dno Fojnsnanij Mij; Ten Gab Lvoj Ci
yng; Druhimu Fuzij; Kostill; Takowij
bud Frobclaj; Nagostij; sigilazuj; ram
abije sigilazanj mo zachoval; Gab jako
ga Fozij zmanij; Fannij; Kardzannij; Ten
to Fuztaj yst zlistu; Lvoj yst Dvate
Aj Fagryje od samoho Drije; Fano ka
oltany; Fannij; Dill

Wilebe fr Dvate; Rono - 25 Aprilij Anno
Lude; Durbud od Mulo lidi znann 1790
Rocu Al 1796; Arbudo; gudnoho dieferoni
go Pustij; zad Al. Antu 1799; Dve
ila Mobska zhasnow a budo grom
owijint; a fedom pustij;

Obrázek 5-7: Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Vikariátní úřad Litomyšl, kart. 17, Heretický list z 18. století, 3 s.